

Fylogeneze a diverzita živočichů

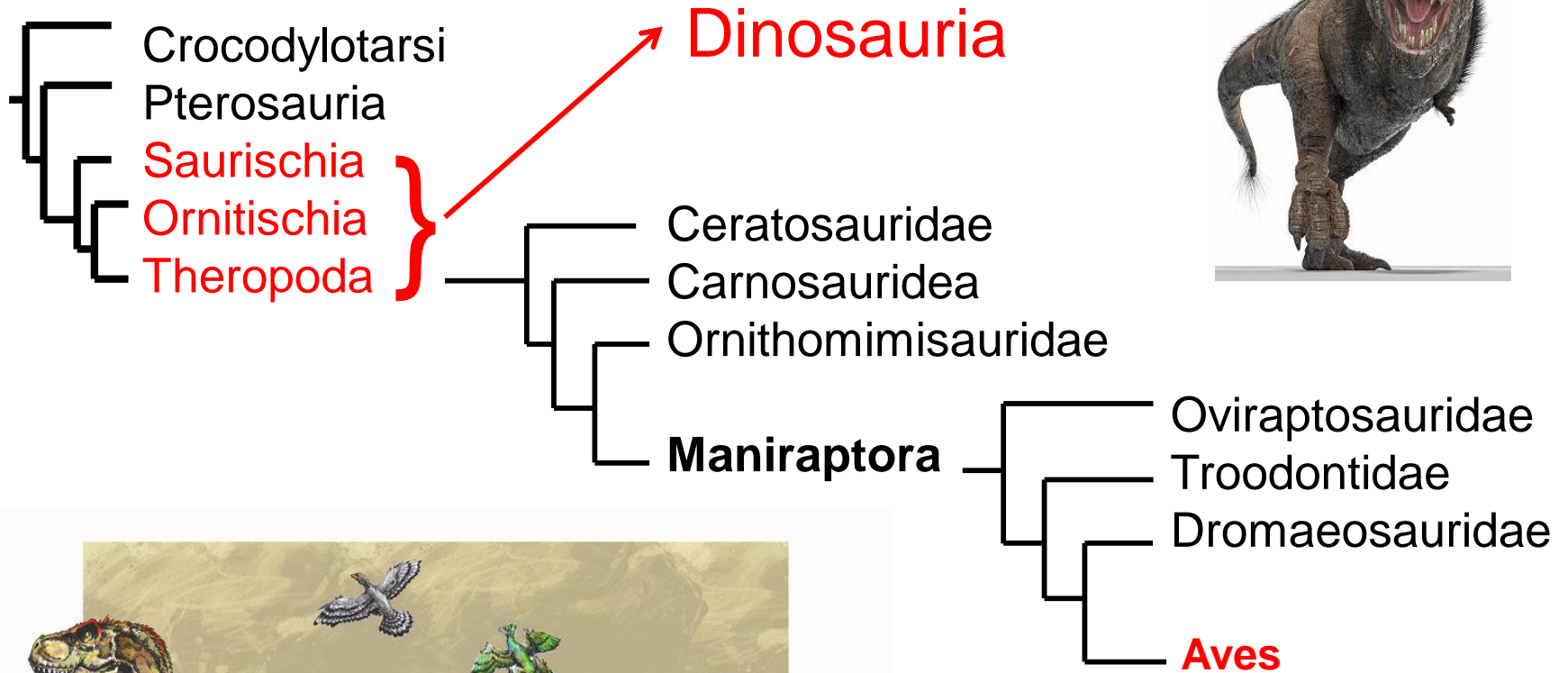
Vertebrata

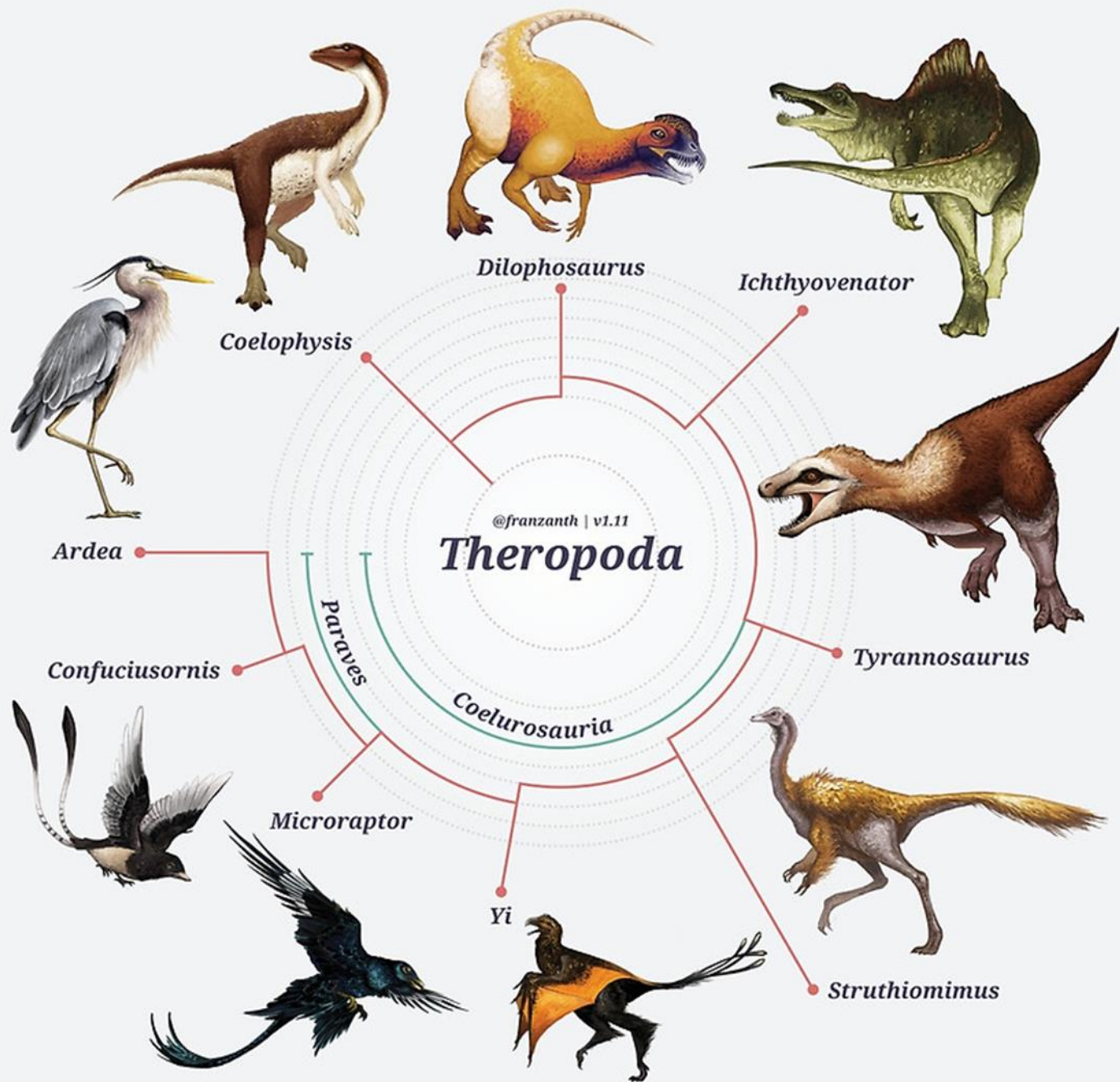
VI.

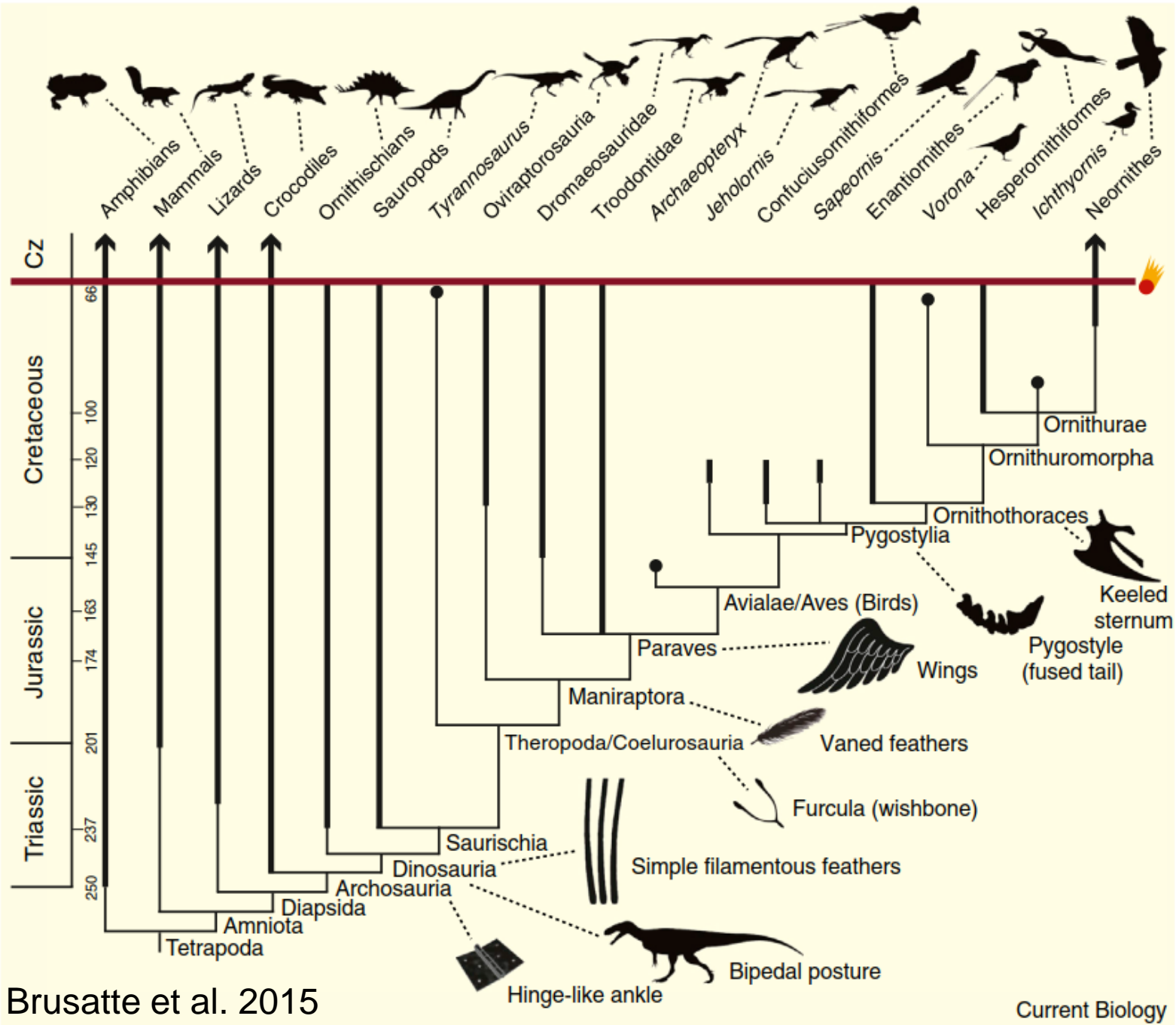
Aves, Mammalia

Aves

původně bipední theropodní plazi

Brusatte et al. 2015

Current Biology

Maniraptora

Prodloužené přední končetiny, srůst klíčních kostí do vidlice=**furcula**

Bipední pohyb, končetiny bez redukce, srůst tibie a části zánártí=**tibiotarsus**
opeření, různé typy

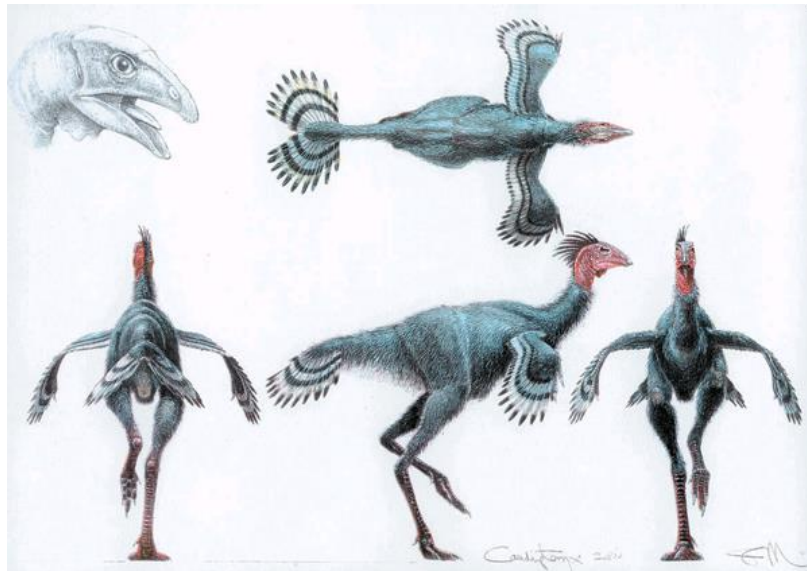
vznik aktivního letu

Arboreal theory – z klouzavého letu ze strumů

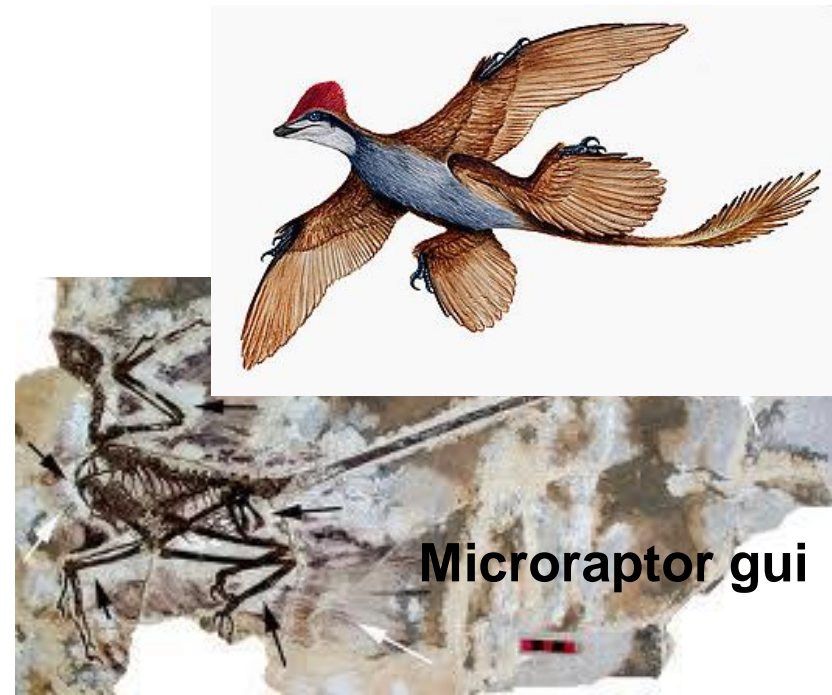
Dromaeosauridae, Microraptor
opeření na zadních končetinách

úpon přes hlavici kosti
krkavčí a ramenní kloub na
kost pažní, zvedá křídlo při
letu nahoru

Cursorial theory – z rychlého běhu, velmi rychlí běžci
vzlet ze země po úpravě krkavčí kosti (procoracoid) –
zdvih křídla nad horizontální polohu

Caudipteryx zoyi

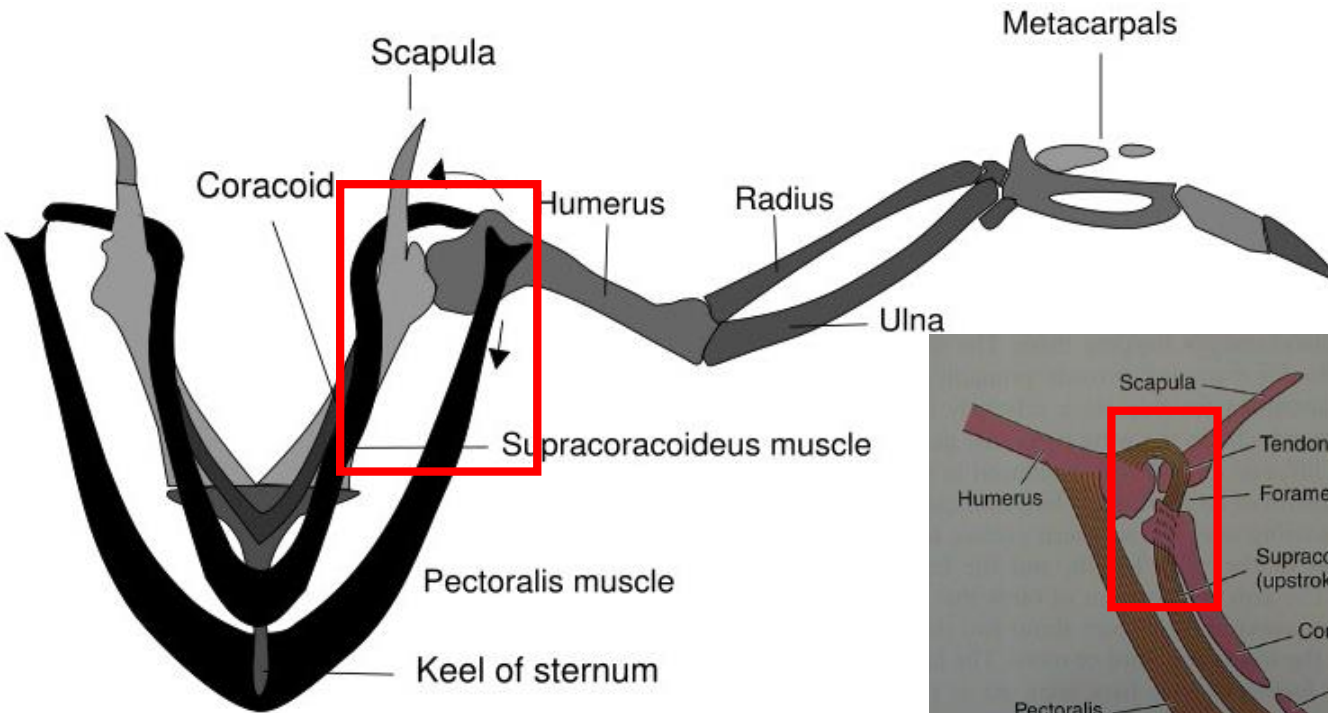
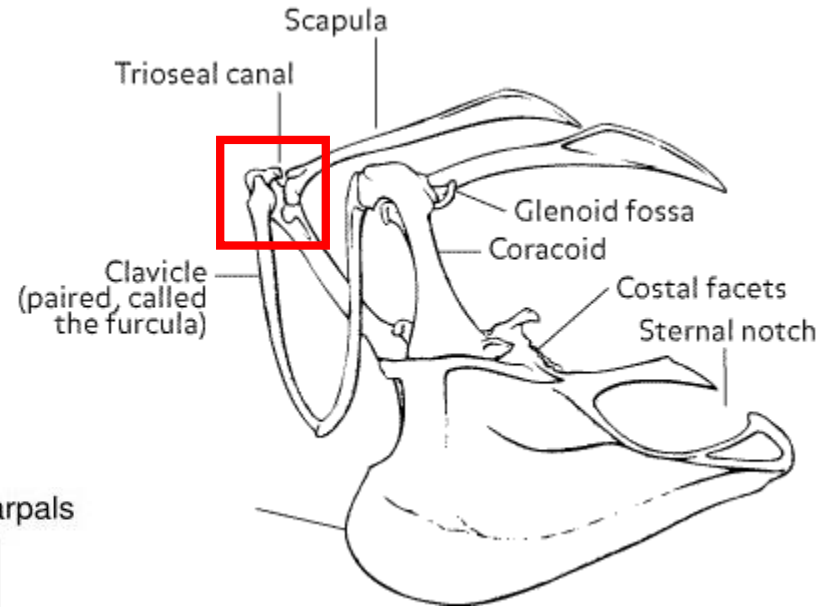
Microraptor gui

Foramen triosseum – kladka

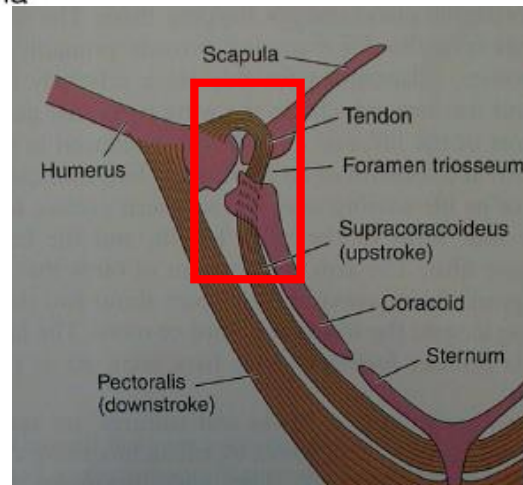
Mezera mezi

- coracoid
- clavicle
- scapula

Prochází tudy šlacha malého prsního svalu
Ten zvedá křídlo a nepřekáží na zádech.

Prsní svaly
m. pectoralis major
m. supracoracoideus

A New Troodontid Dinosaur from the Lower Cretaceous Yixian Formation of Liaoning Province, China

Daliansaurus liaoningensis

Shen, Lü, Liu, Kundrát, Brusatte & Gao, 2017

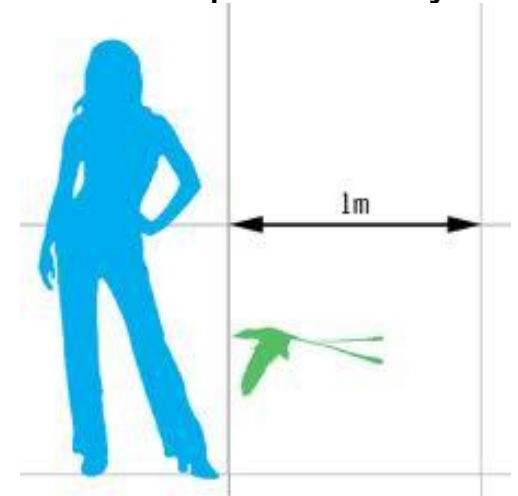

Confuciusornis sanctus

pohlavní dimorfismus, 125 mil. let
vznik peří – orgán sociální signalizace
epigamní funkce – pohlavní výběr

Oviraptor

přímé doklady inkubace vajec v hnízdech
dříve jako predace
peří k ochlazování

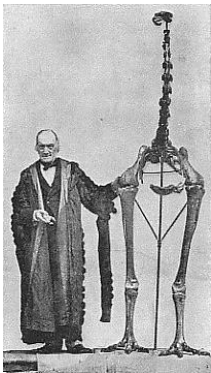
http://www.youtube.com/watch?v=L54bxmZy_NE

min. *Calypte helenae* - kalypta (kolibřík) kubánská, 1,5 g, 6 cm
max. *Struthio camellus* - pštros dvouprstý, 100 kg, 2 m
Dinornis (Moa), *Aepyornis* - 500 kg, 3 m, vejce 10 kg

- 9000 spp., 120-175 čeledí
- Pěvci (Passeriformes) 5000 spp.
- Ostatní (ca 28 řádů) 4000 spp.
- U nás: 220 hnízdících spp. + 150 sezonně protahuje

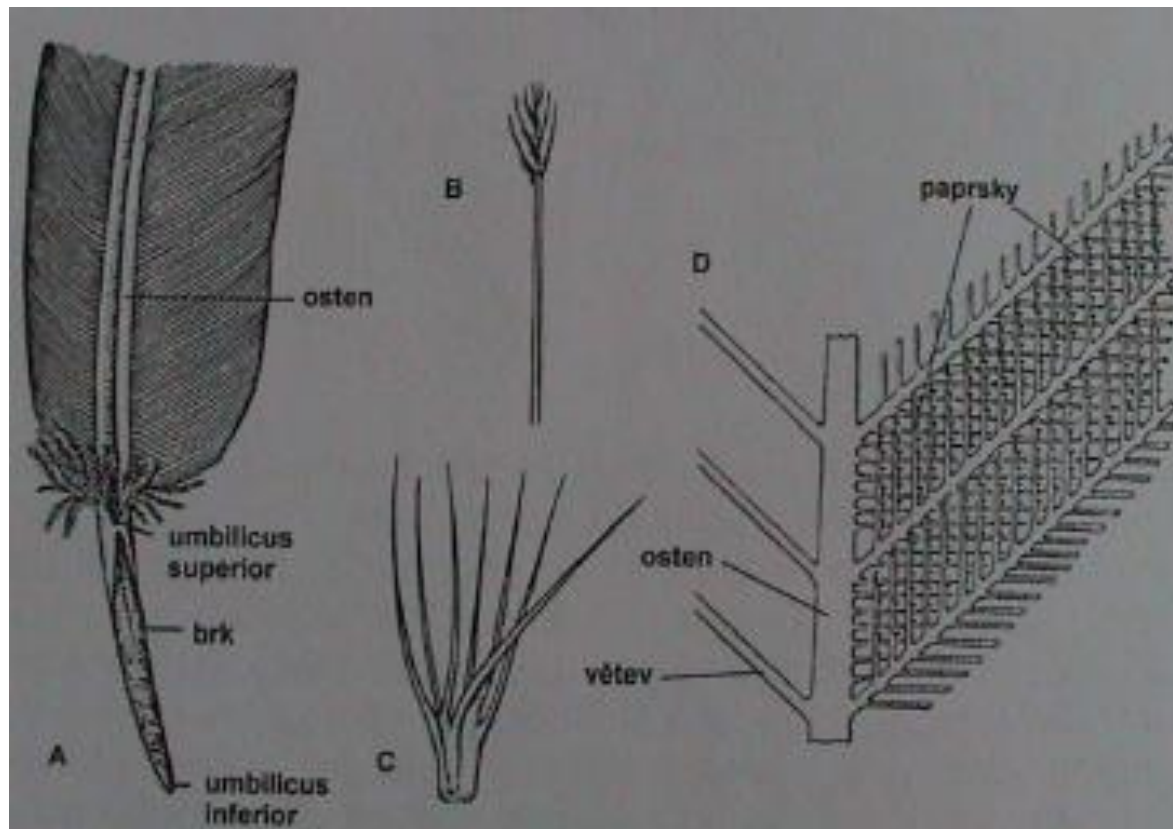
**homeotermní Archosauria, tělní
pokryv peří
tělesná organizace – adaptace k
letu**

tenká suchá kůže, ramfotéka (zobák) a podotéka (běhák), peří

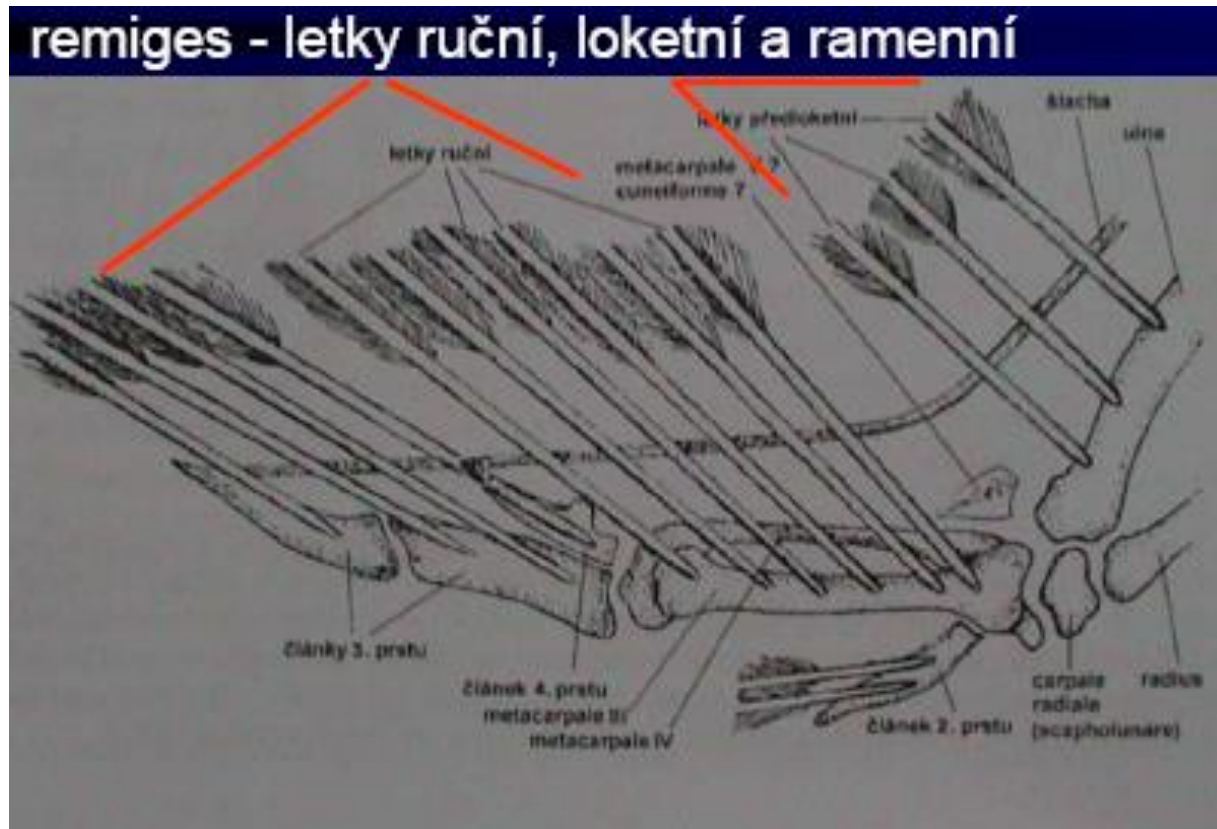
- pero = scapus (stvol) + vexillum (prapor)

calamus (brk)
rhachis (osten)

rami (větve)
radii (paprsky)
hamuli (háčky)

typy per: obrysová = tectrices (hlava), letky, rýdováky
prachová, vlasová, vibrisy (hmatová)

opeření: neoptile (mláďata) - jen na pterylae = pernice (+ apteriae = nažiny)

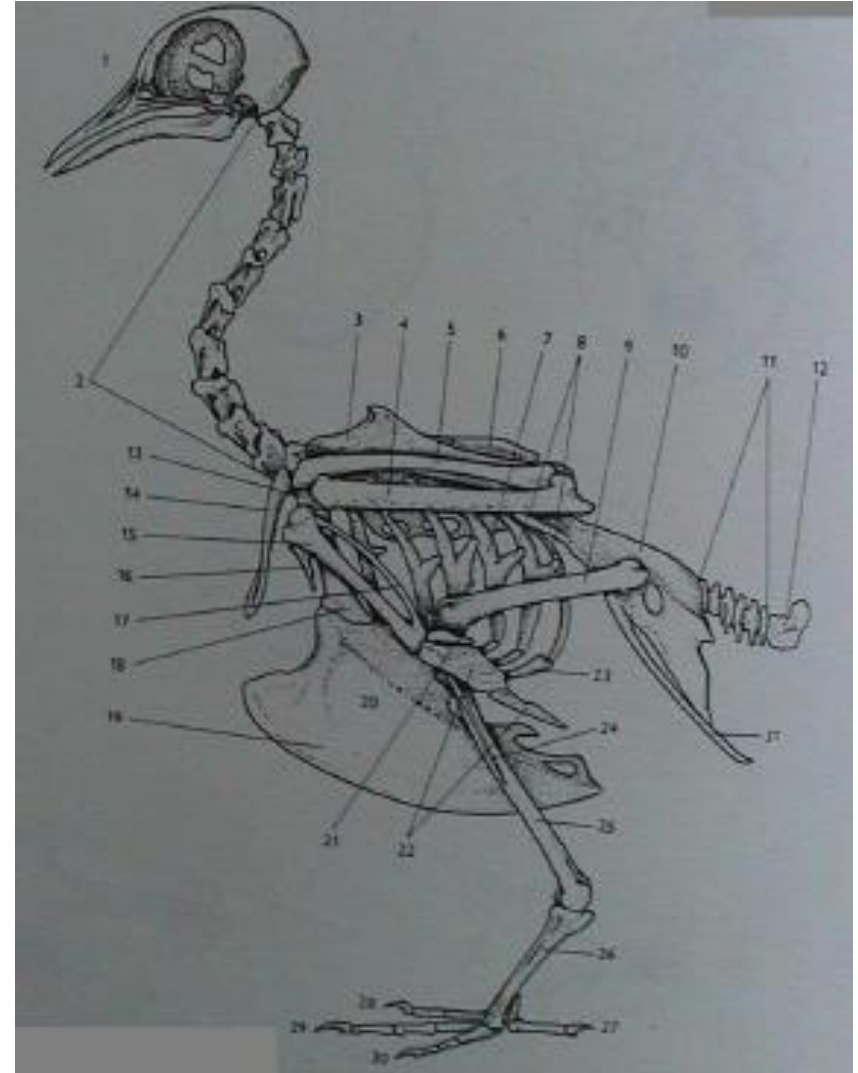
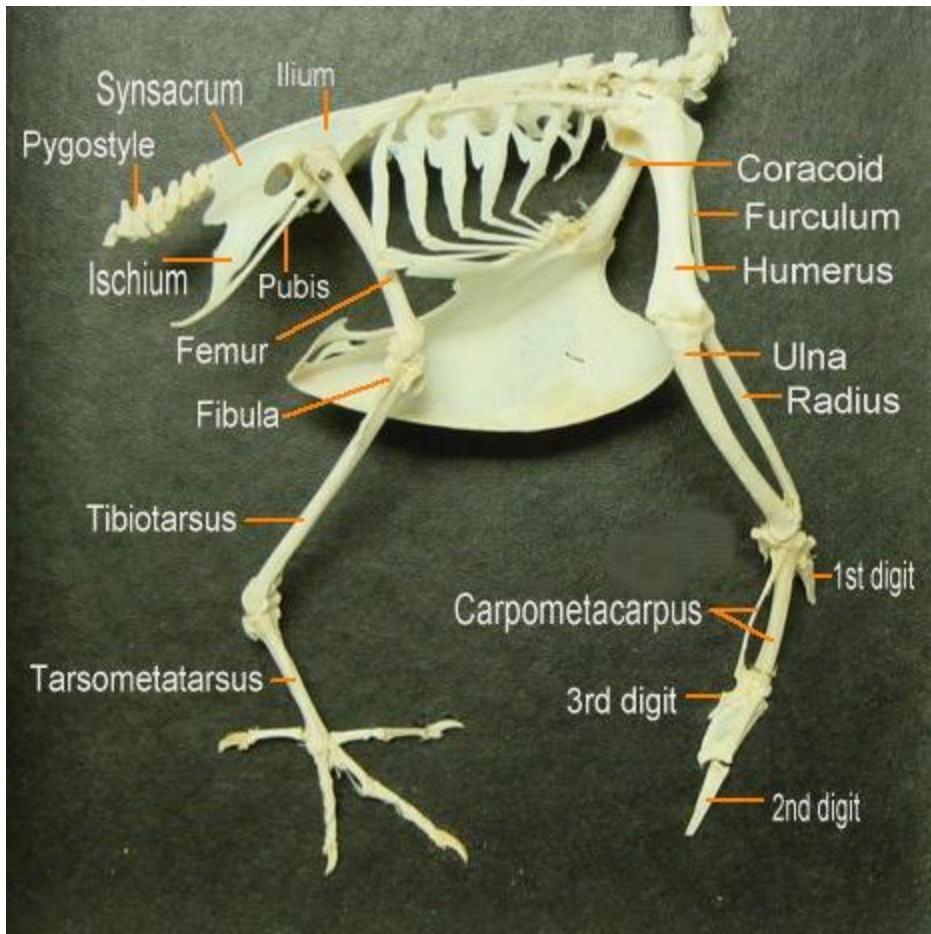
teleoptile (obrysová pera dospělců)- na pterylae, pennae, plumae i na apteriae

- pelichání = ecdysis (ztráta starého) + endysis (tvorba nového), 1-3 x do roka

kostra - pevnost - srůsty, lehkost (chybí ocasní páteř)- **pneumatizace kostí**

- heterocoelní obratle (4 výběžky a sedlovitá zakloubení), krční o. (10-26, 14-15), hrudní (3-10) málo pohyblivé a u kurů, holubů, jeřábů srůst 2-5 **notarium**, **synsacrum** (křížová k., 11-23, srůst s pánví), volné o. (5-8), **pygostyl**=srůst ocasních obratlů
- žebra (3-9) = 2díly, **vertebrocostalia** s **processi uncinati** (výběžky dozadu) + sternocostalia (spoj se sternem)
- sternum s **crista sterni**

Páteř – srůsty obratlů

Obratle

Krční z některých laterálně žeberní výběžky

Hrudní

Bederní

Křížové

Ocasní střední ocasní pohyblivé

Notarium - zádová

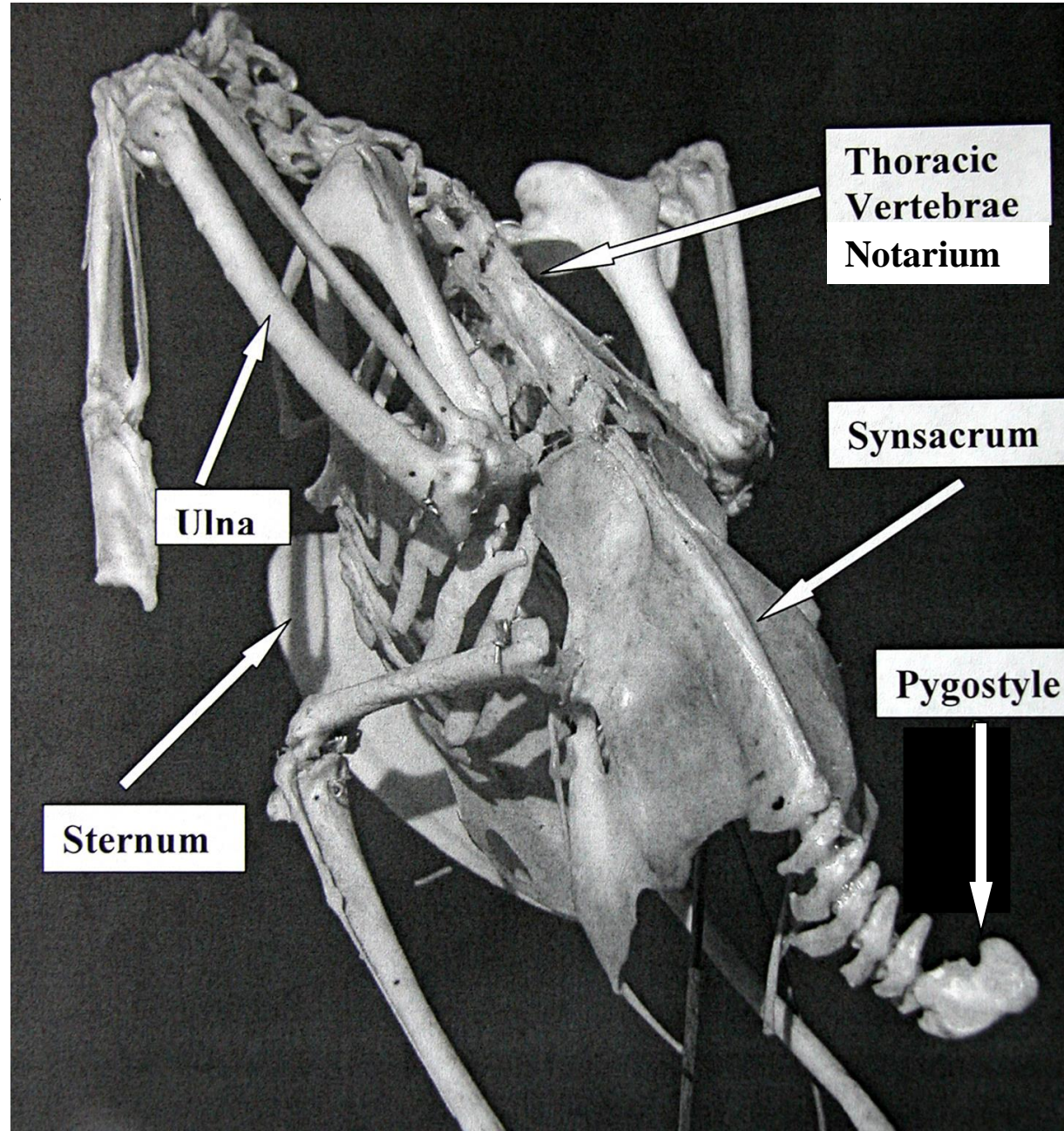
2.-5. hrudní obratle

Synsacrum - bedrokřížová

poslední hrudní + bederní + křížové + několik
ocasných obratlů

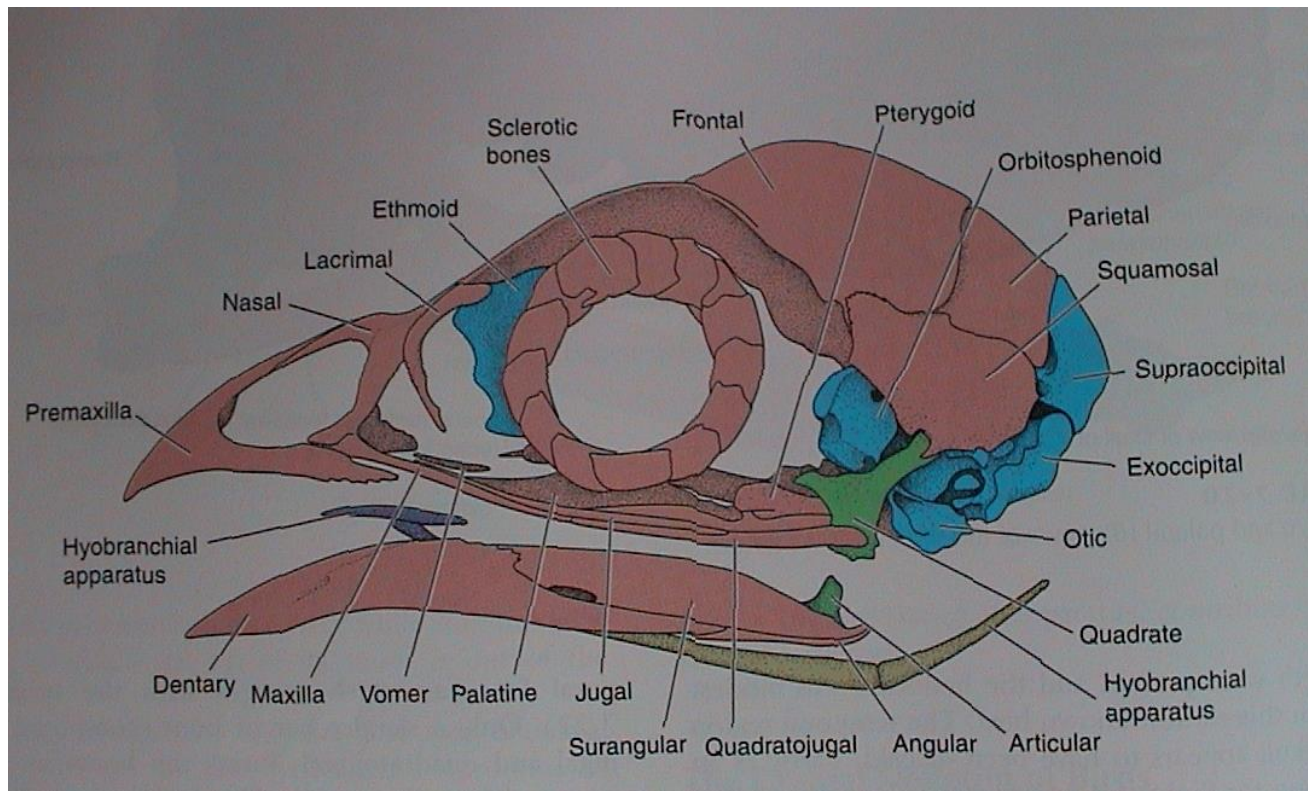
Pygostyl - kostrč

poslední ocasní obratle

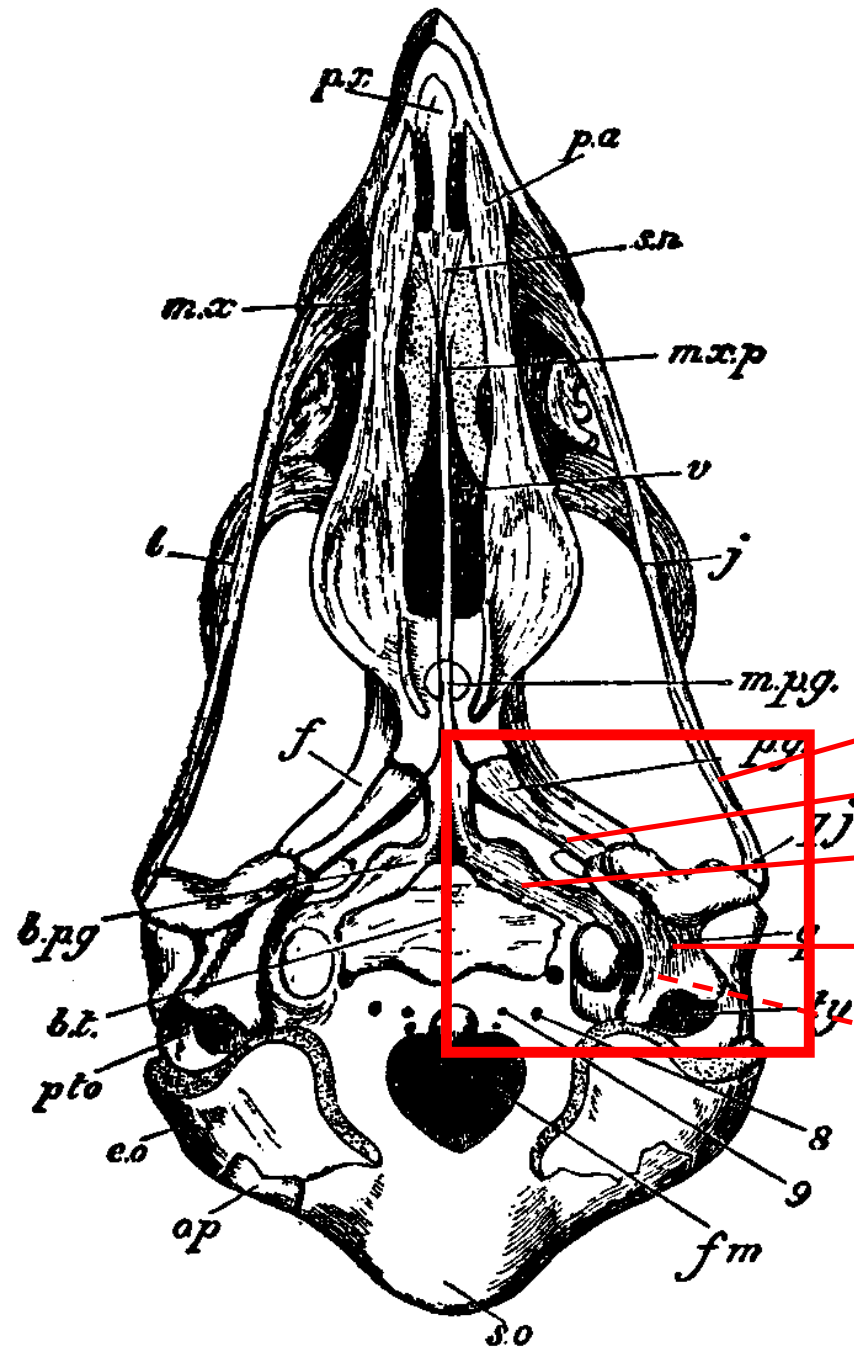
- cranium: velká mozkovna a očníce; diapsidní, **kinetická - kloub čelistní** = articulare-quadratum (čtvercová kost) - squamosum; **basipterygoidní kloub** = palatina(patro)-pterygoidy (křídlaté k.) - praesphenoid (klínová k.); **mizí švy**, vnitřní nozdry v nepárovou choanu

Basipterigoidní kloub

Díky většímu počtu kloubů mají ptáci kinetickou (tvárnou) lebku.

Kromě kloubního spojení spodní čelisti s mozkovnou (neurocraniem) přes čtvercovou kost (quadratum), jsou také klouby mezi výběžkem kosti klínové (basisphenoid) a kostmi křídlatou (pterygoid) a patrovou (palatinum).

jugale

pterygoid

basisphenoid

quadratum

odsud nasedá spodní čelist
(není zakreslena)

palaeognathní (u běžců, velký vomer)

neognathní (u létavých, vomer úzký dlouhý
nebo krátký široký)

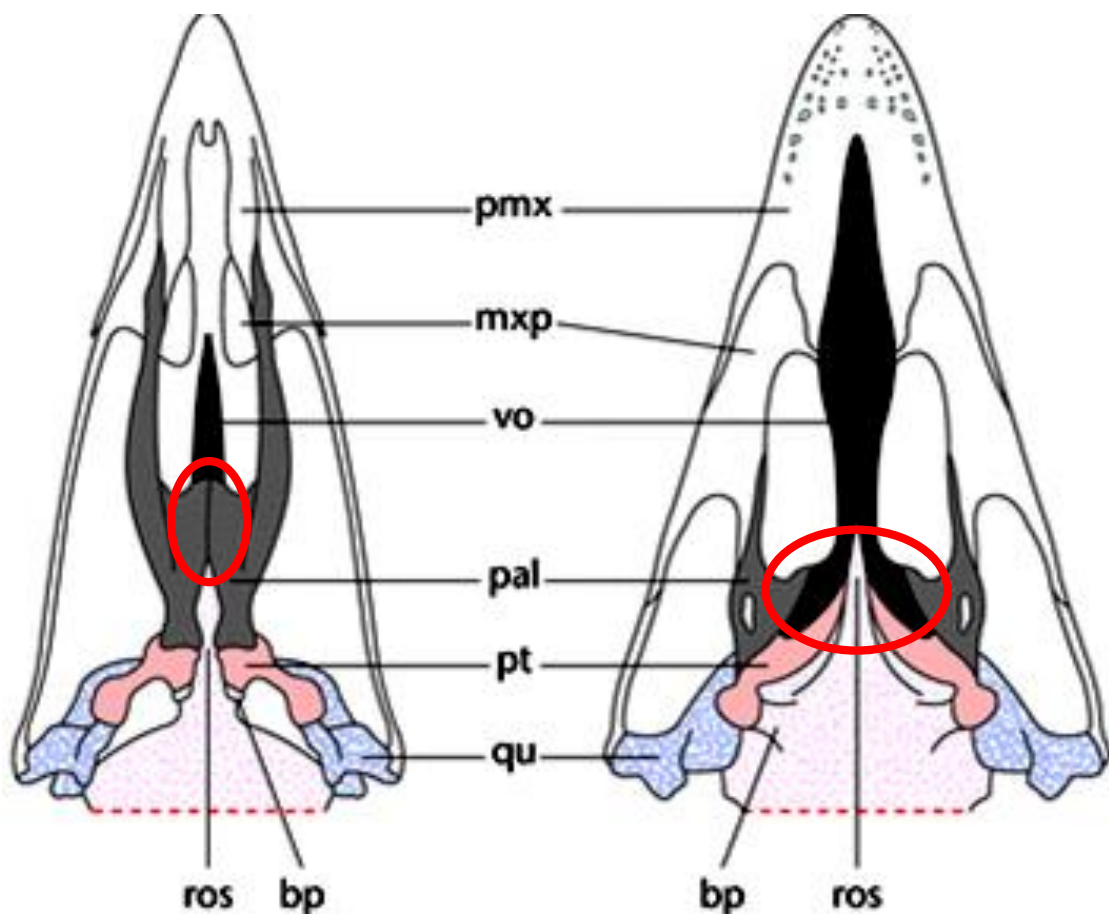
Uspořádání kostí v patře

rhinokineze

prokineze

Neognathae (Gallus)

Palaeognathae (Dromaius)

bp – basipterygoid process

mxp – maxillopalatine

pal – palatine

pmx – premaxilla

pt – pterygoid

qu – quadrate

ros – parasphenoid rostrum

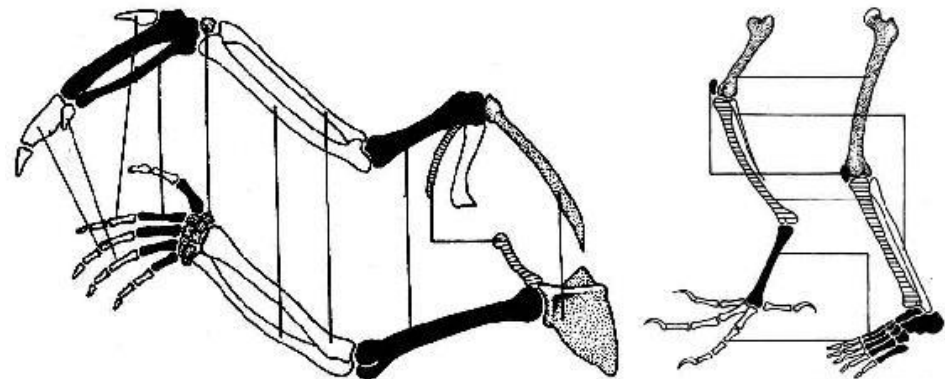
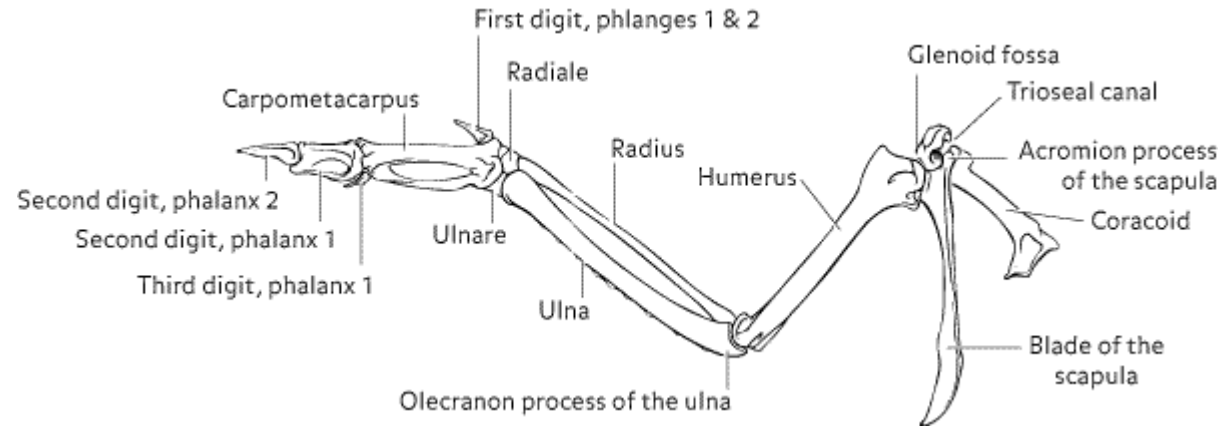
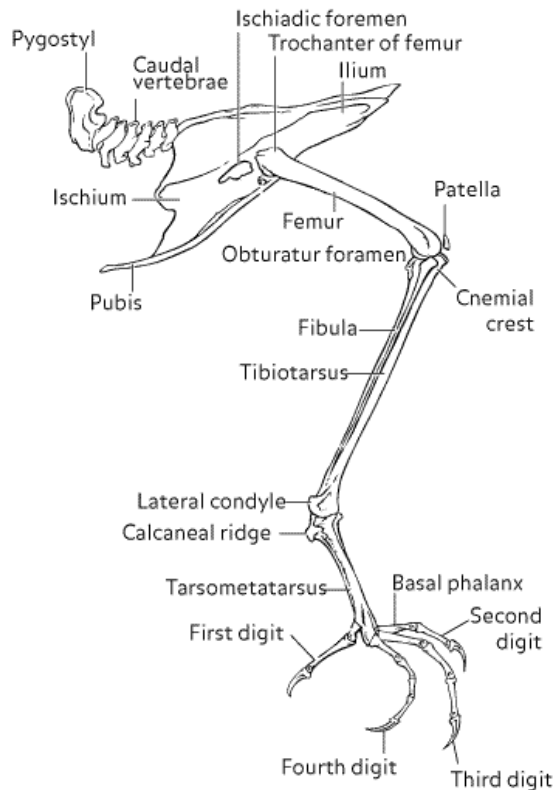
vo – vomer

Jde především o velikost vomeru
a vzájemné postavení palatin.

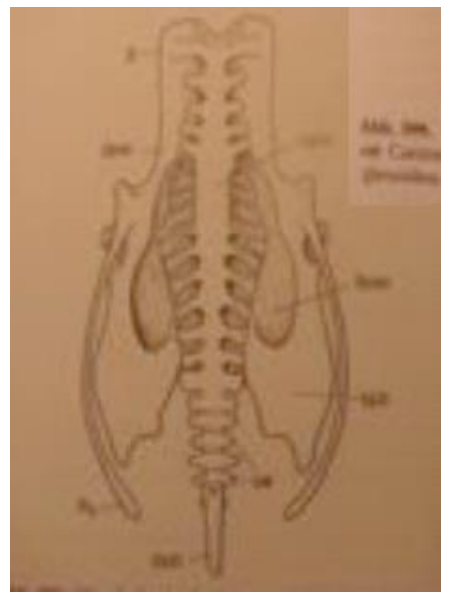
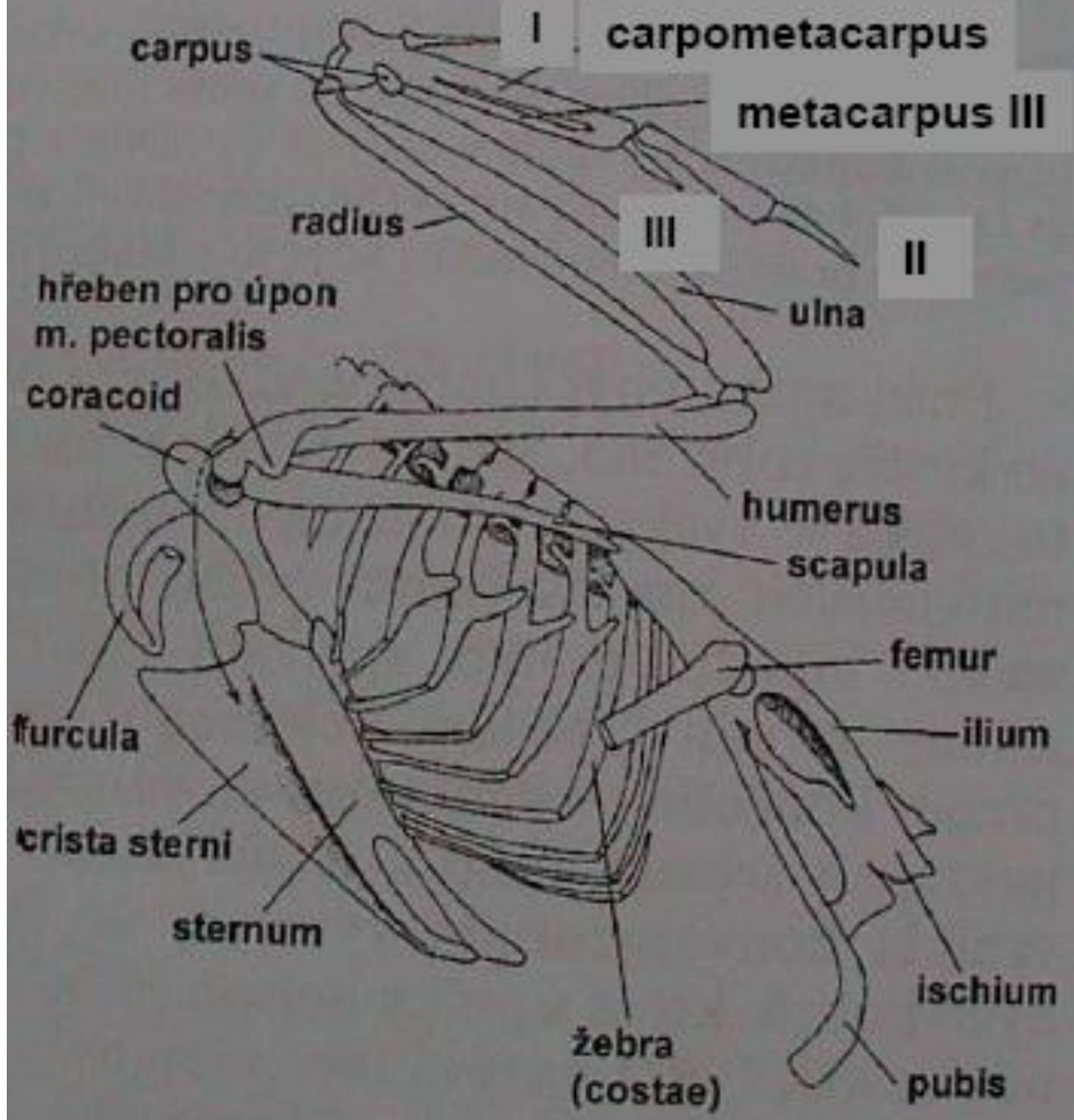
Palatina paleognátních jsou
oddělena velkým vomerem.

kostra - končetiny:

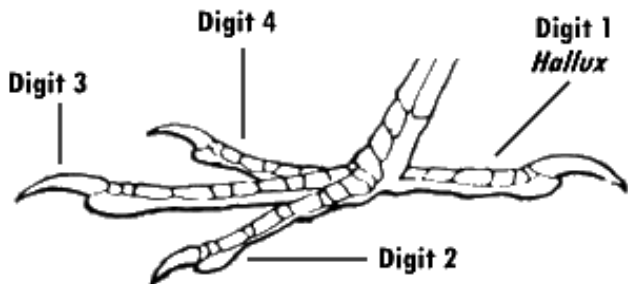
- a) křídlo - **scapula + procoracoid** (krkavčí k. - spoj se sternem)+ **furkula** (srostlé clavicyly); /humerus/ - /ulna + radius/ - srůsty a krácení/radiale- + ulnare/ - /**carpometacarpus** - C1-4, M1,2,4 + M3/ - prsty: 1. (2, prox.), 2. (2-3, dist.), 3. (1, dist.)
- b) noha - **synsacrum** (illium, ischium, os pubis =pánev srostlá a kříž. kostí páteře); /femur/ - **intertarzální kloub** - /**tibiotarsus** (tibia + 2 tarzální kůstky) + fibula, redukce/ - /**tarsometatarsus**=běhák (dist. T + M2-5)/ - prsty: 1. (M1+2 čl.), 2. (3 čl.), 3. (4 čl.), 4. (5 čl.)

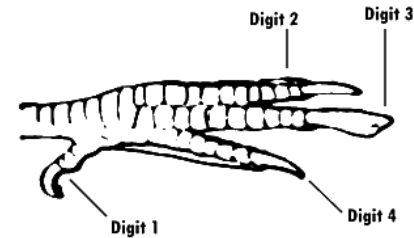
ANISODACTYL

všichni

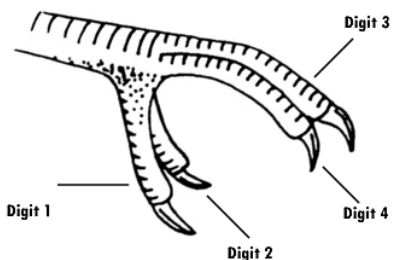
ZYGODACTYL

palec a prsteníček dozadu
kukačky, papoušci, sovy, šplhavci,
někteří pěvci, fakultativně orlovec

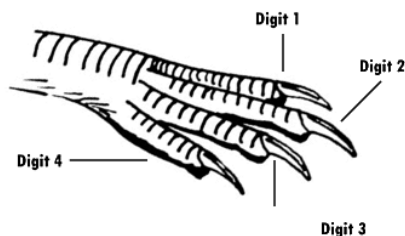
SYNDACTYL

srostloprstí

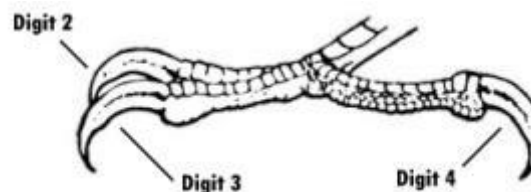
HETERODACTYL

palec a ukazováček
dozadu, trogoni

PAMPRODACTYL

svišťouni

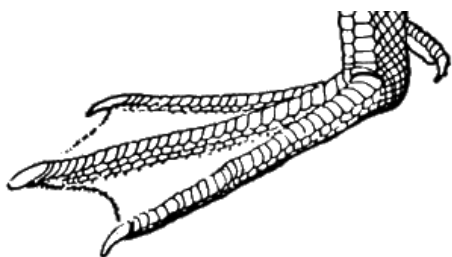
TRIDACTYL

chybí palec, u chodících
jespáci

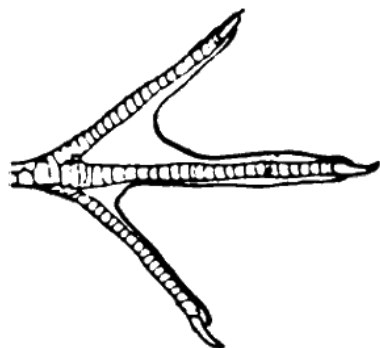
DIDACTYL

ztratil palec a
prsteníček

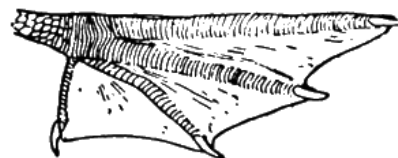
PALMAT

ztrácí se palec...
kachny, potáplice

SEMIPALMAT

bahňáci, rackové

TOTIPALMAT

jediná, která používá
palec v bláně
veslonoží

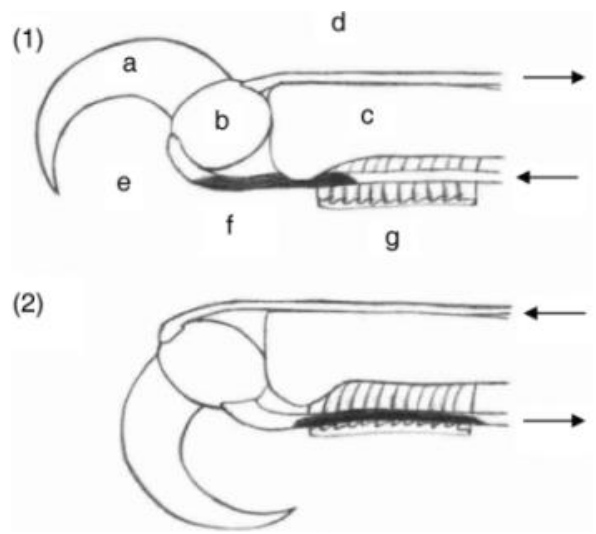

LOBAT

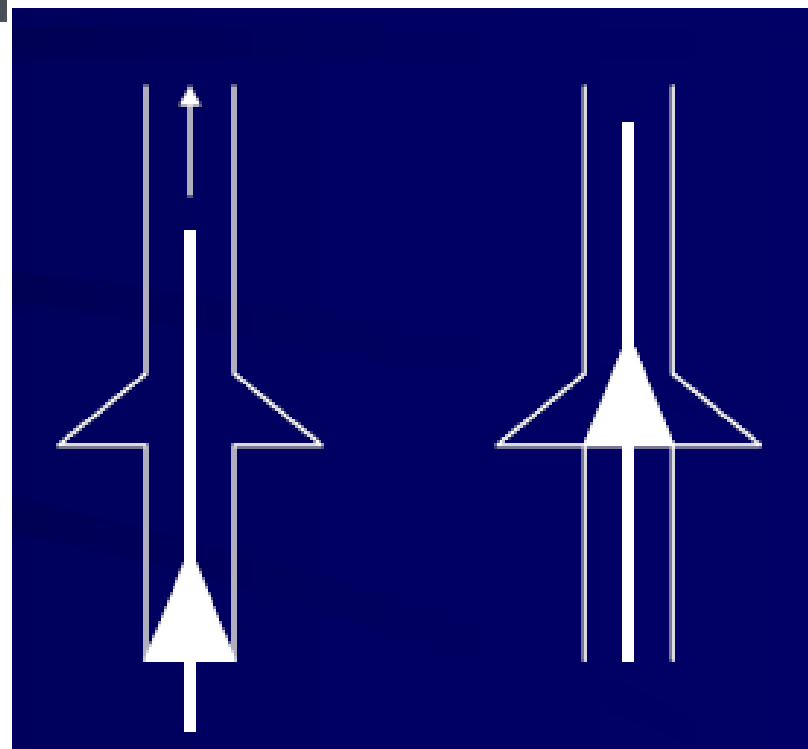
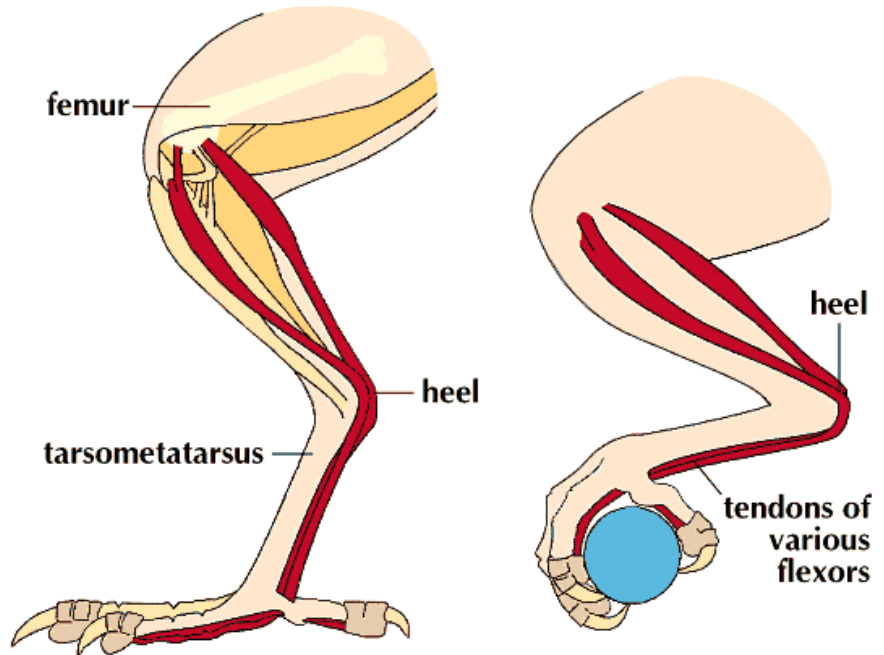
potápky, chřástali

Automatic sevření prstů ve spánku - šlachy

Perching Mechanism of a Bird

CNS - rozvoj koncového mozku (kromě zrakového všechna vyšší asociační centra) a mozečku, (neo)pallium – větší než plazi, menší než savci

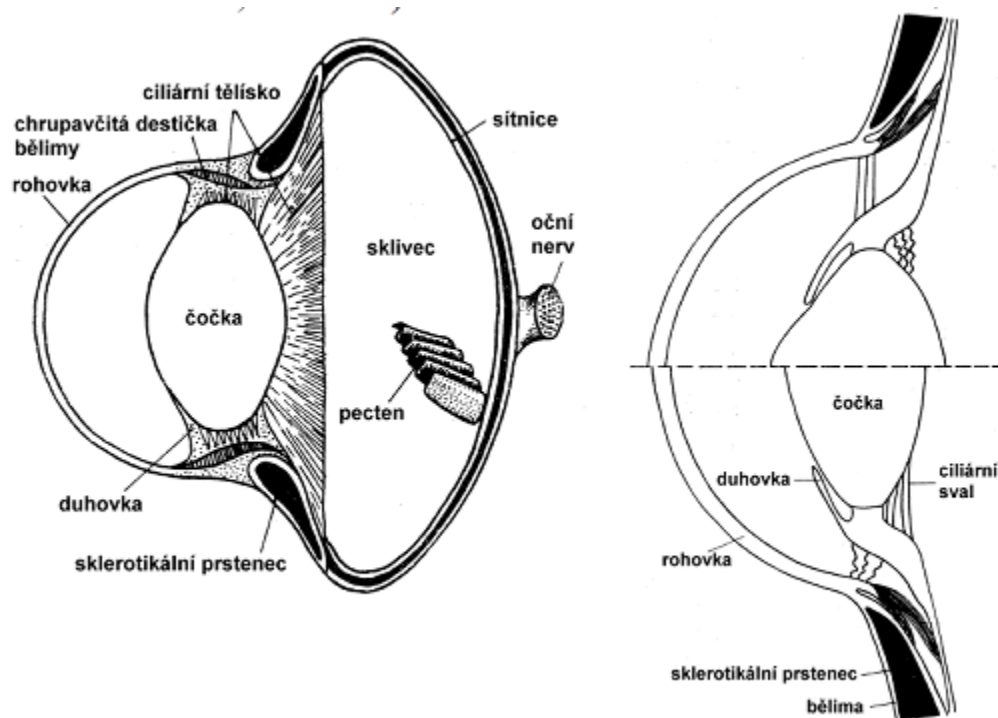
Smysly

- Zrak - dominantní

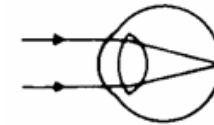
- oči málo pohyblivé, tři víčka (mžurka a 2 vnější víčka), velká kulovitá čočka, duhovka s příčně pruhovaným svalstvem,

-výrůstek cévnatky vějířek (pecten) - ↑ostrost stínu na očním pozadí

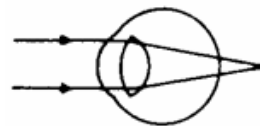
nepohyblivé oko - sovy, pohyblivé - tučňáci, pelikáni, kormoráni, rackové
akomodace 12-20D, sovy jen 2-4D, potápějící se ptáci až 50D

Suchozemské oko

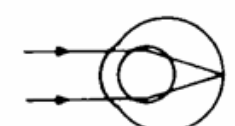
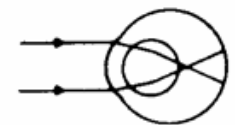

Vzduch

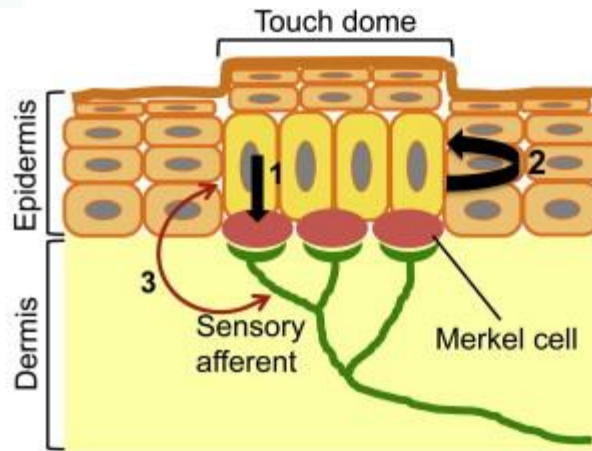
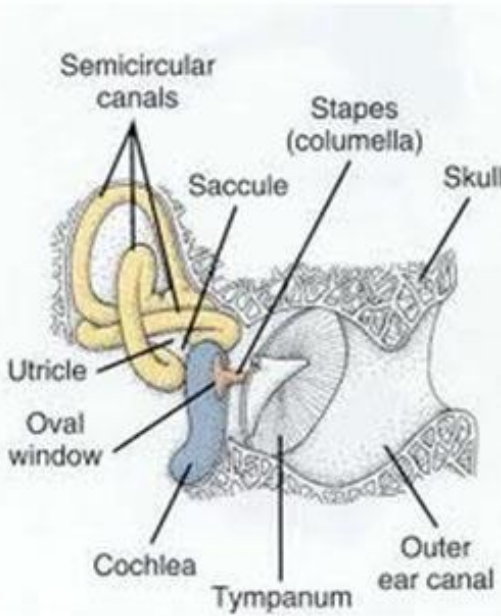
Voda

Vodní oko

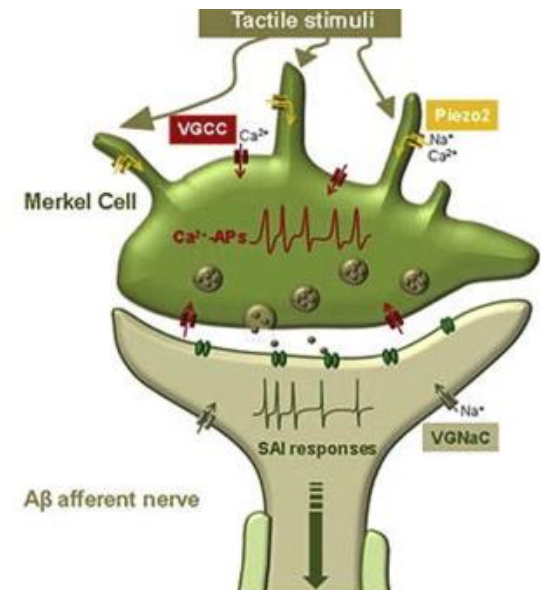

Merkelovy buňky - na/v zobáku, na patře
 chuť málo, čich slabě (kivi, kondor, kachny)
 ucho - až 30kHz, obvykle 1-3kHz
 vnitřní - spiralizace lageny v hlemýždě, Cortiho org.
 střední - columella
 zevní - krátký zvukovod, val se vztyčenými peříčky (sovy
 echolokace)

1. Merkel cells are genetic descendants of Krt17⁺ touch dome keratinocytes
2. The touch dome defines a self-replenishing stem cell niche
3. Touch dome stem cells also maintain innervation by sensory afferents

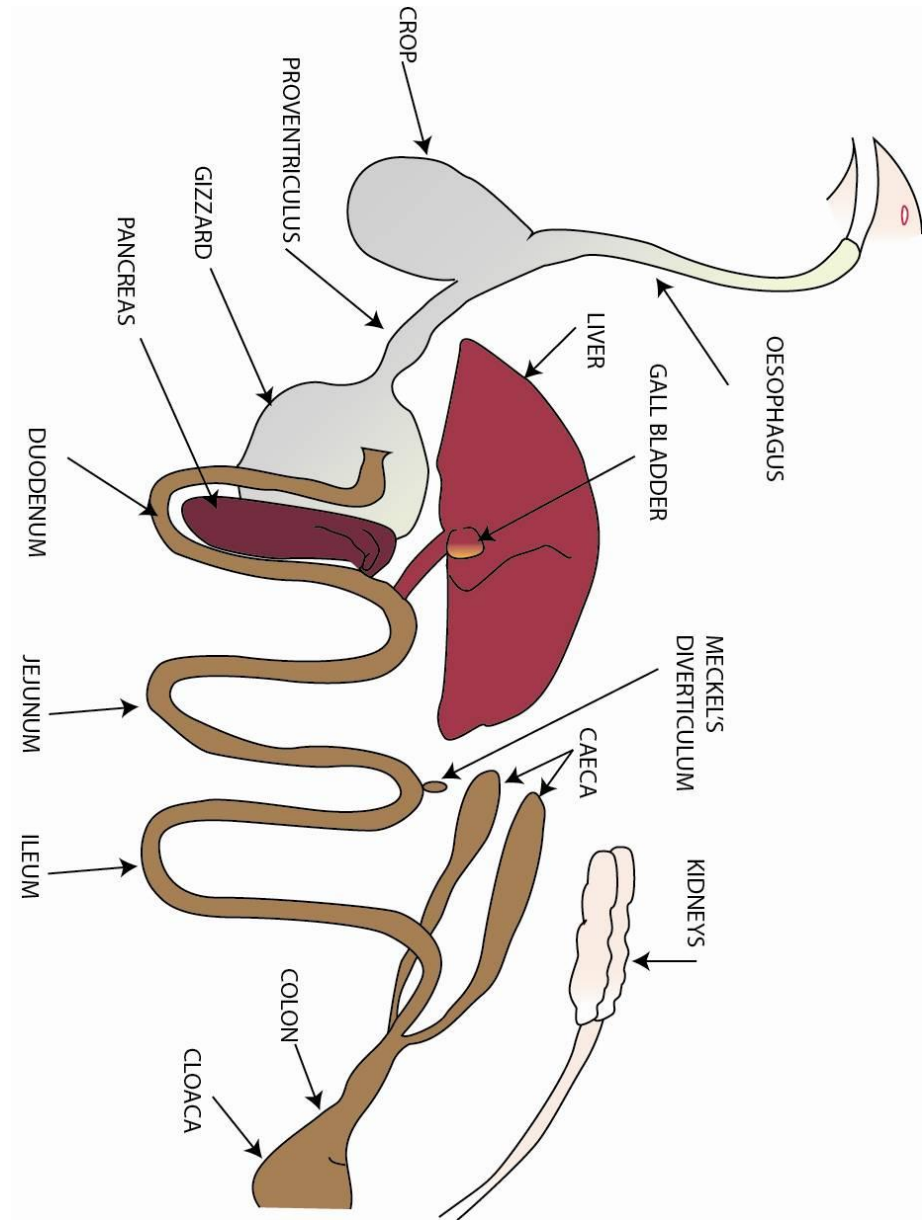
Trávicí soustava

Zobák, bezzubé čelisti, patro i jazyk pokryty rohovinou, jazyk lepkavý, háčky (datlovití), trubičkovitý (kolibřík)

slinné žlázy u suchozemských (datlovití, salangány), ne vodní

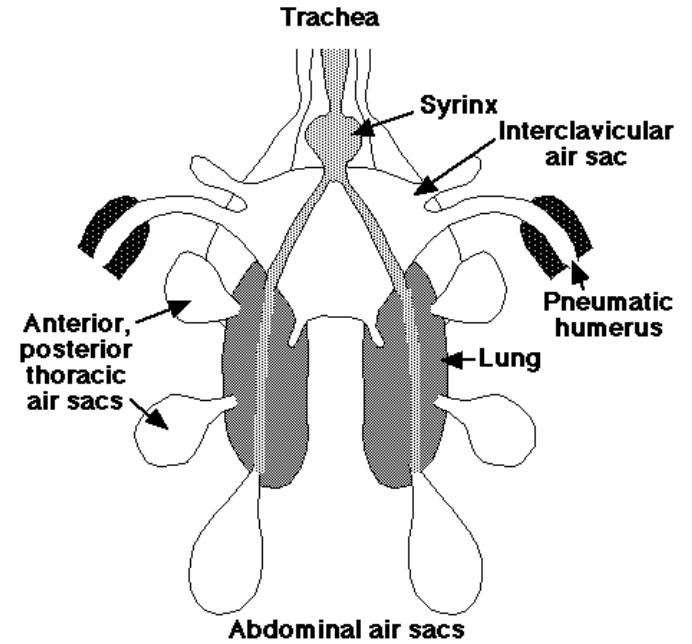
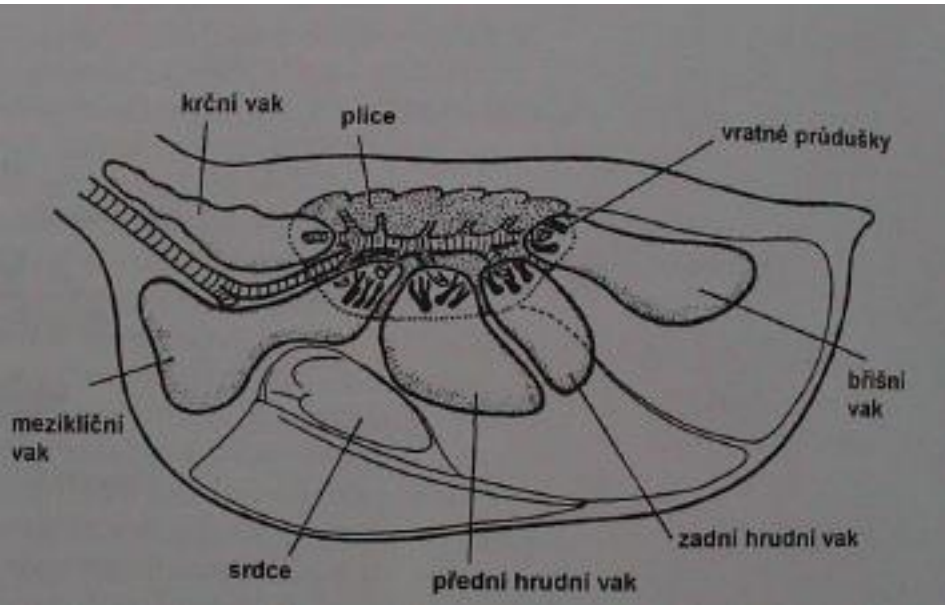
na konci jícnu vole (semenožraví, rybožraví), zpětná peristaltika

žaludek žlaznatý (proventriculus)
svalnatý (gizzard), tvorba vývržků
tenké a tlusté střevo, slepé střevo
kloaka, koprodeum
velká játra

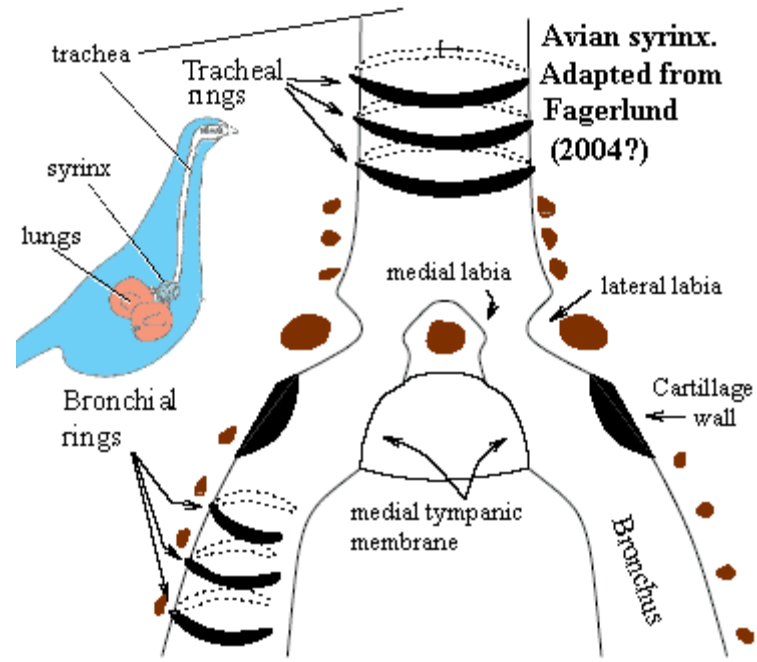
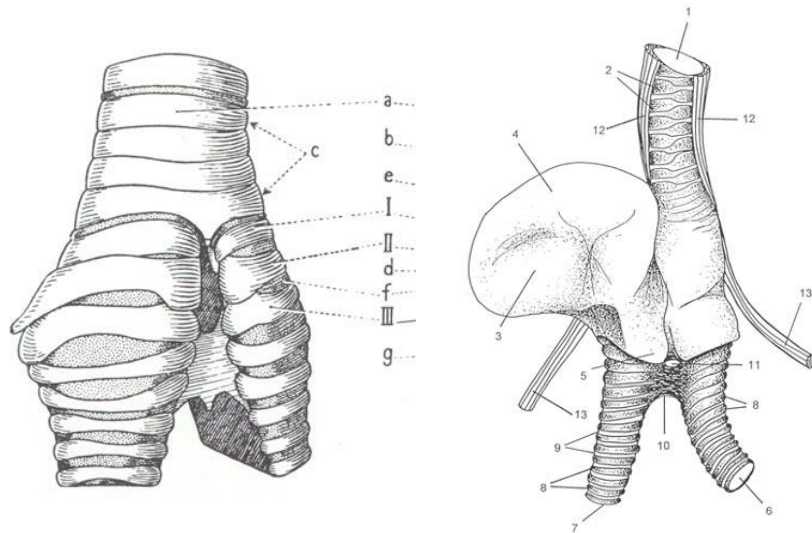

Dýchací soustava, parabronchiální plíce a vzdušné vaky

V místě rozdvojení průdušnice do průdušek zesílení kostěným bubínkem - **syrinx**

Cévní soustava

- čtyřdílné srdce
- pravá aorta
- vrátnicový oběh v ledvinách
- relativně největší srdce a rychlost tepu, těl. teplota

pštros 6% váhy těla (120 tepů/min, 40°C

kolibřík 24%, 615 tepů/min, 41°C

úplná přepážka mezi komorami, odkysličená krev v P
chybí žilný splav, srdeční násadec

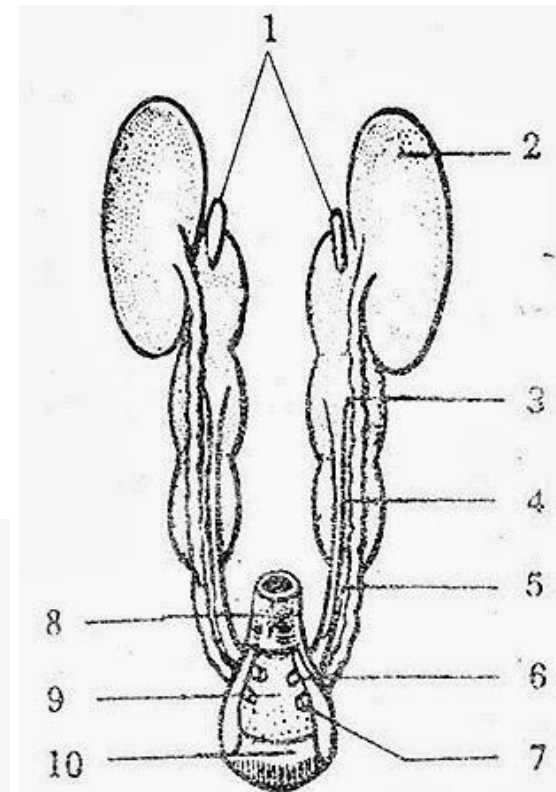
Vylučovací soustava

metanefros, vnitřní nefron s Henleovou kličkou
resorbce vody v kloace

urikotélní (kyselina močová)

zahušťování moči v bílou suspenzi
chybí močový měchýř (je jen u běžců)

- 1) ADRENAL GLAND
- 2) TESTIS
- 3) KIDNEY
- 4) VAS DEFERENS
- 5) URETER
- 6) OPEN LING OF URETER
- 7) OPENING OF VAS DEFERENS
- 8) RECTUM
- 9) CLOACA
- 10) OPENING OF CLOACA

Pohlavní soustava

úspornost, rozvoj jen v době hnízdění

malá fazolovitá varlata (až 360x zvětšení)
chánovody se před vstupem do kloaky
rozšiřují na semenné váčky

samice jen levý vaječník a vejcovod
části vejcovodu:

nálevka, tubus (tvorba bílku),

isthmus (papírová blána),

uterus, děloha

vápenné žlázy (skořápka)

vagína (tvorba hlenu, vypuzování vajec)

vždy oviparní, péče o snůšku

Endokrinní soustava:

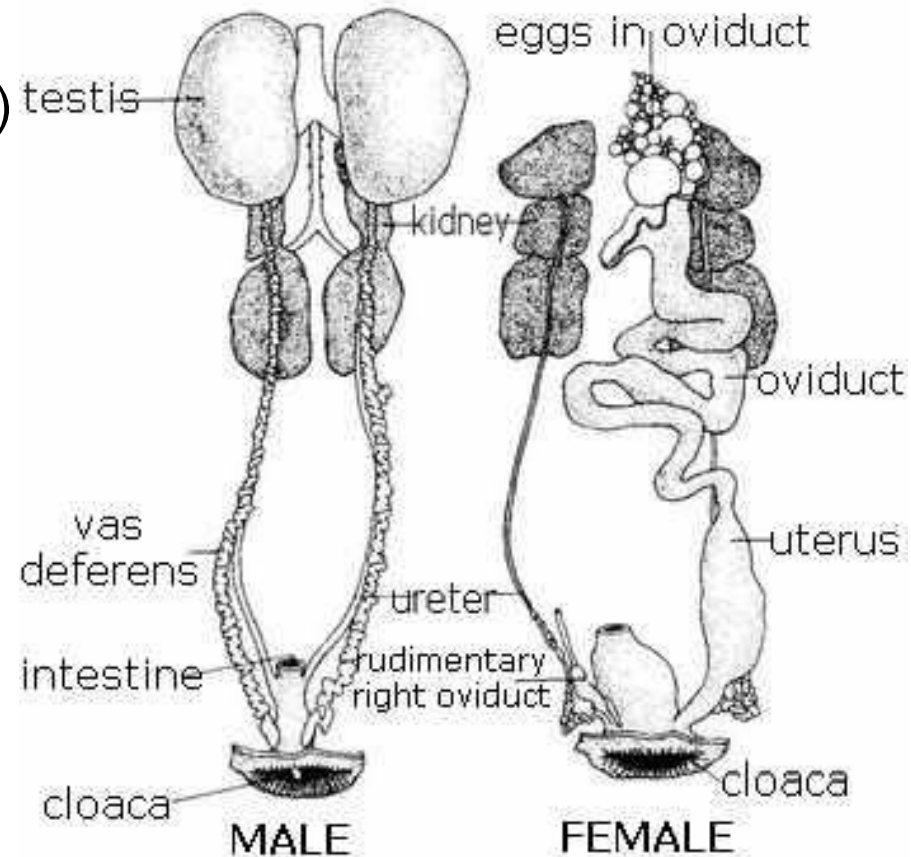
luteinizační h. (i svatební opeření samců),

prolaktin (hnízdění pud),

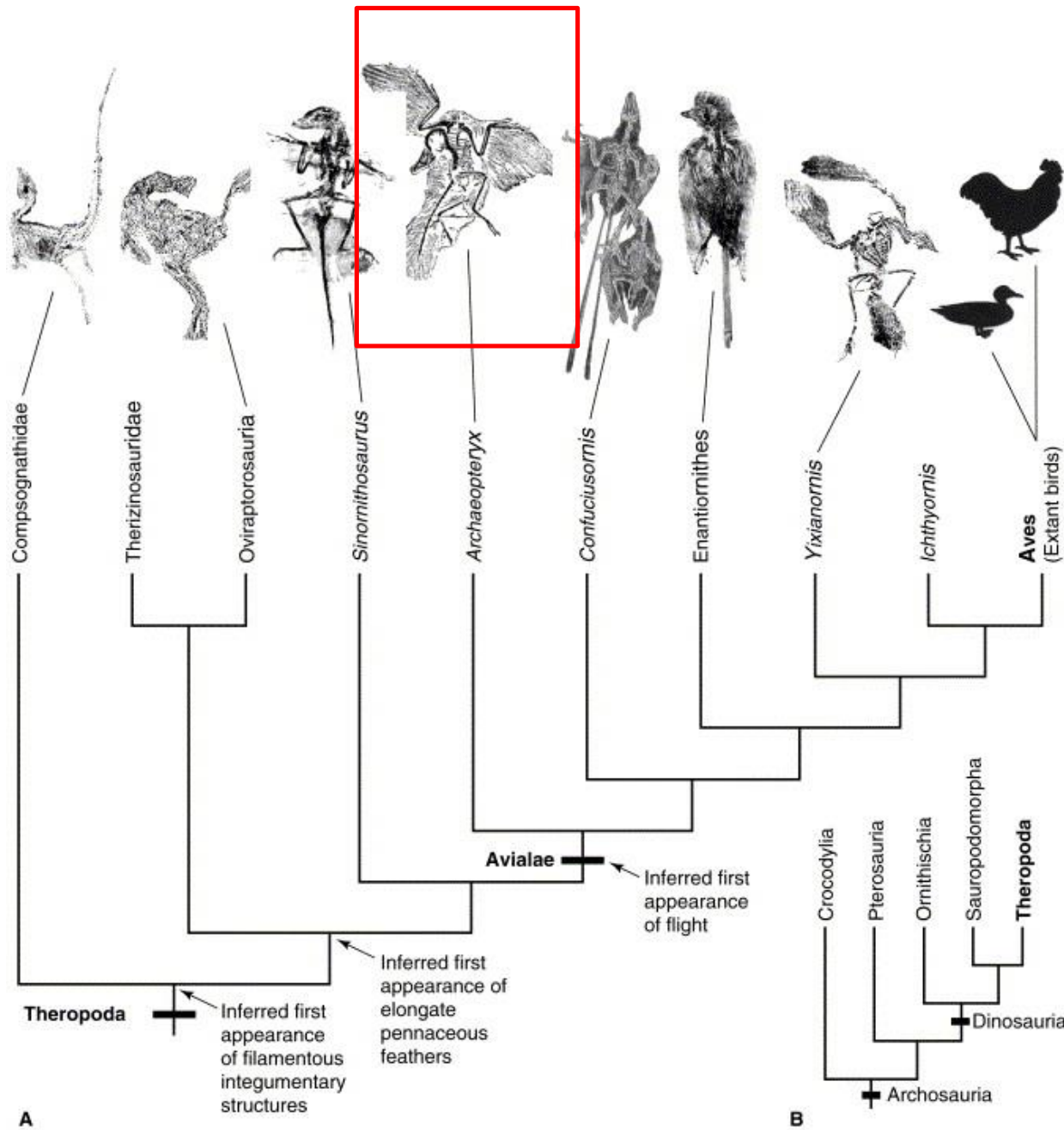
oxytocin (vypuzování vajec),

tyroxin (tah a pelichání)

Reproductive & Excretory Systems

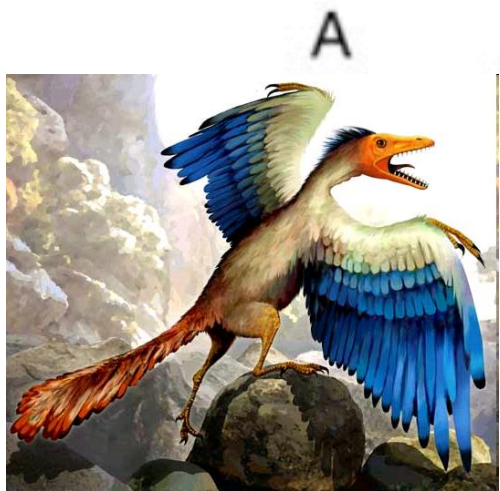
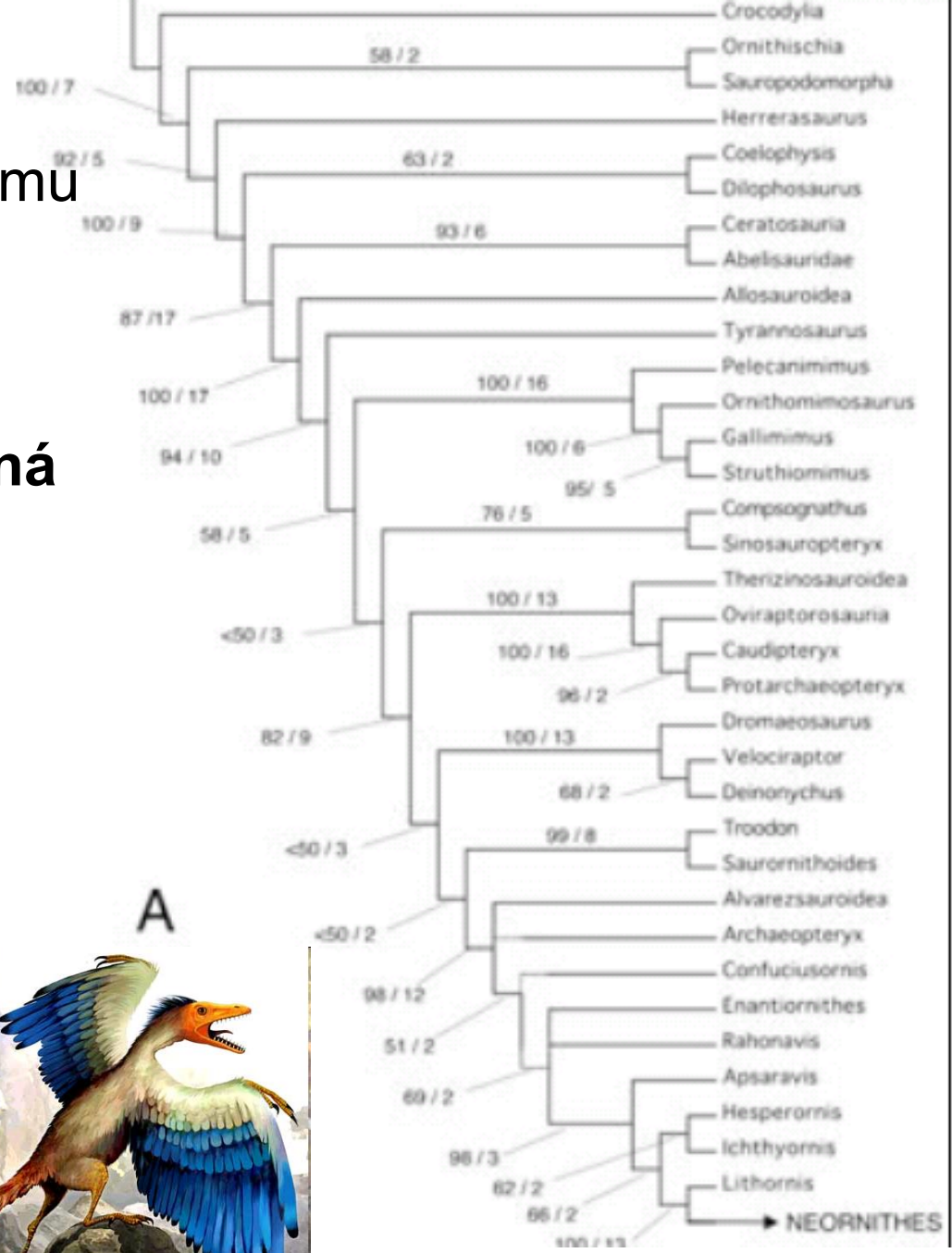
Palaeognathae (Ratitae),
bežci

Neognathae, létaví

velké rozšíření fosilního záznamu
v posledních letech

Hesperornis, *Confuciosornis*

fylogeneze je tradičně nejasná
převaha adaptivních znaků
paralelismy
slabý fylogenetický signál

Archaeopteryx lithographica

- je nejznámější fosilní prapták nebo spíše ptákům podobný neptačí dinosaur
- Jura 151-148 miliony let na území dnešního jihovýchodního Německa Eichstätt a Solnhofen
- ryby, kraby, bezobratlé a snad i drobní savci.
- 40-50 cm
- měl shodně znaky ptáků i teropodních dinosaurů. Jeho peří bylo velmi podobné peří holubímu, klouzavý let
- 1861 a brzy se stal oporou Darwinova evolučního učení (jako chybějící článek mezi ptáky a plazy).

Další druhohorní praptáci

svrchní trias

Protoavis texensis – Texas

svrchní jura

kombinace plazích a ptačích znaků

Protoarcheopteryx (Čína), *Rahonavis*

(Madagaskar) - slepá větev

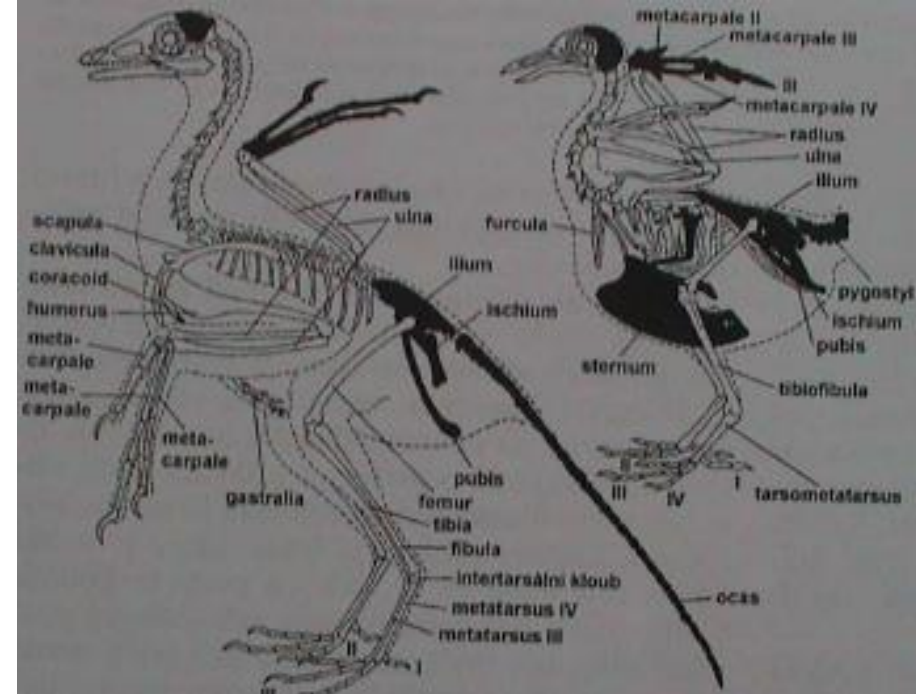
Sinornis, *Jeholornis* (Čína)

Iberomesornis (Španělsko), pygostyl

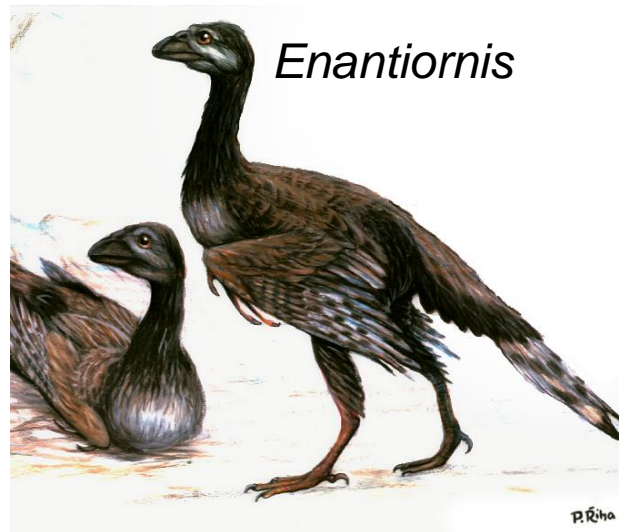
Enantiornithes

Enantiornis, *Concornis*, velikost vrabce až

jestřába, kompetice s pterosaury

Jeholornis

Enantiornis

Plesiomorfie

zuby, amficoelní obratle, malé sternum, žebra bez výběžků, nesrostlé zápěstí a zánártí 3 volné prsty s drápy, ocas

Apomorfie

ptačí pera, křídla, furkula, redukovaná fibula, tibiotarsus, částečná pneumatizace již u Maniraptorů

Druhohorní praví ptáci

Odontognathidae, Carinatae

S-Amerika, ze svrchní křídy

endotermní, crista sterni, ocas ptačího typu

zuby v alveolách nebo brázdách čelistí

- *Hesperornis* – neschopný letu, potápivý

- *Ichthyornis* - letec

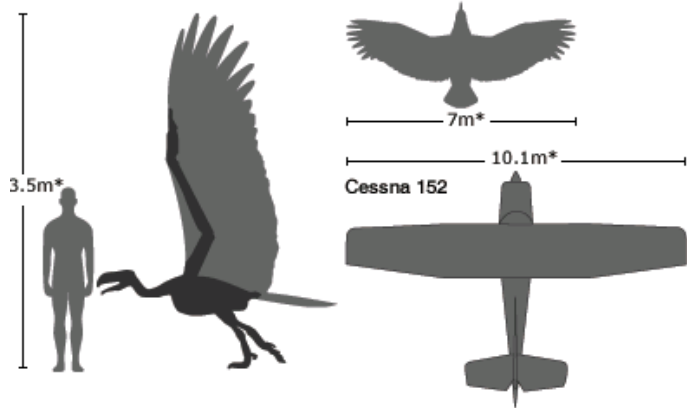

Neognathae, třetihorní ptáci

Argentavis magnificens

rozpětí 8m, 80 kg

THE BIGGEST KNOWN FLYING BIRD - ARGENTAVIS MAGNIFICENS

* approx

SOURCE: Chatterjee et al

Diatryma gigantea

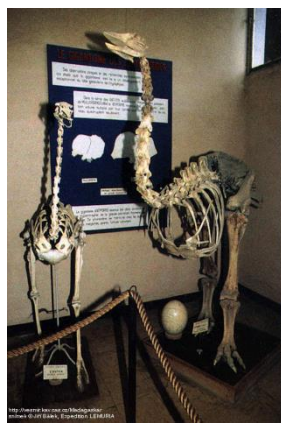

Palaeognathae, třetihorní ptáci

Aepyornis, Moa

býložraví, Madag., N.Zeland

vyhubeni člověkem

Neognathae

druhotně nelétaví

Raphus cucullatus - dronte mauricijský

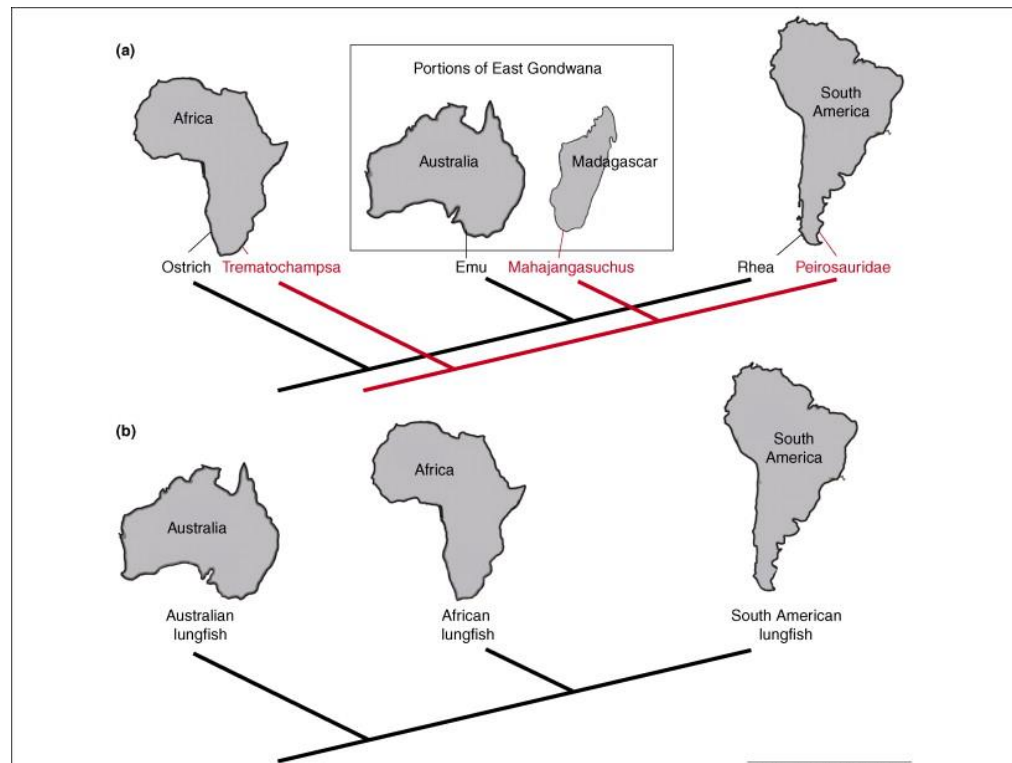
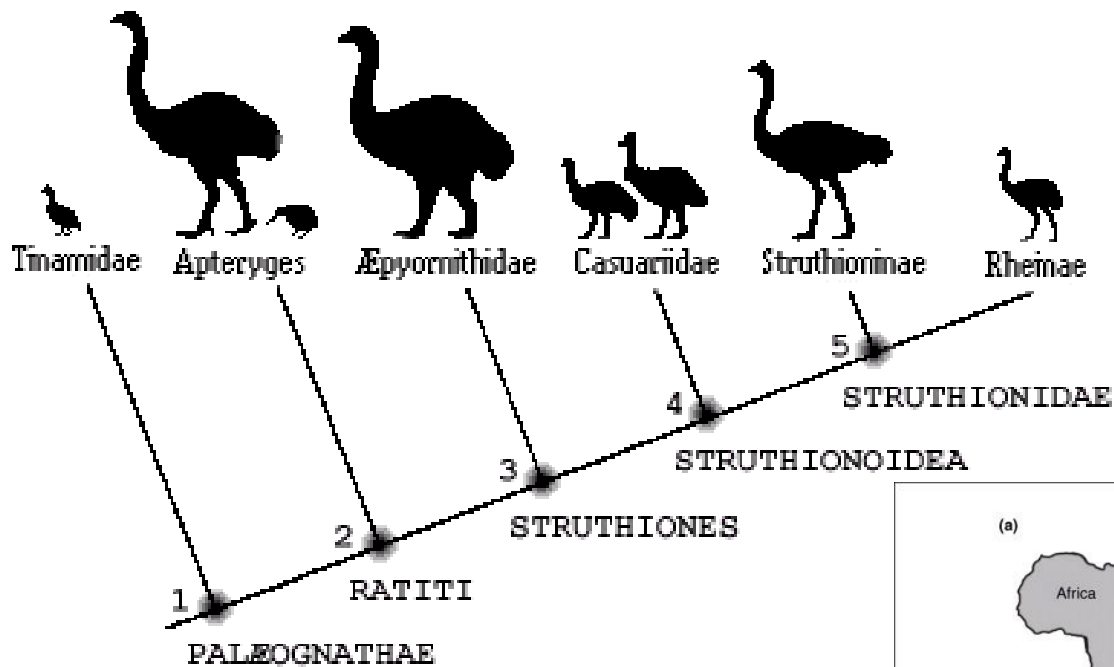
= *Didus ineptus* - blboun nejapný

vyhuben v 17.st, asi 100 let po svém objevu

recentní zástupci

Eoaves 14/57 druhů, Palaeognathae, Ratitae, běžci

Struthioniformes - pštrosi

- největší recentní, neschopni letu, velká křídla, zachované letky
- jen dva prsty – silný 3. a slabší 2.
- na hrudní kosti nemají hřeben, chybějí klíční kosti
- mají velká slepá střeva
- moč a trus vylučovány samostatně
- samec má penis, obstarává hlavní péči o mláďata

Struthio camelus – pštros dvouprstý

Rheiformes - nanduové

- zachované letky, ale bez ocasních rýdovacích per
- nelétaví
- tři prsty
- hřeben hrudní kosti chybí, zachovaná pneumatizace
- polygamní
- M pečuje o snůšky

Rhea americana –
nandu pampový

Casuariiformes - kasuáři

kasuár přilbový

- *Casuarius casuarius*

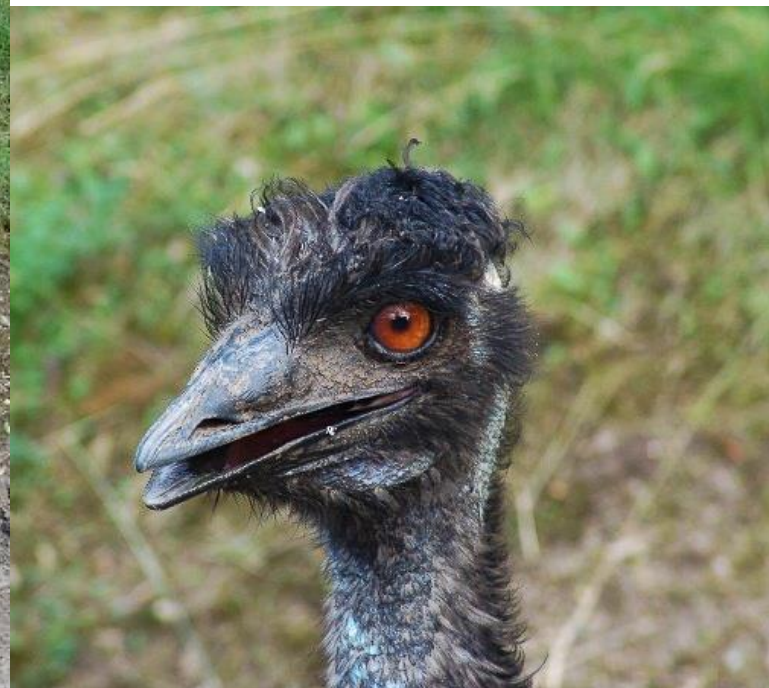

Redukovaná křídla, bez letek a rýdováků,
slabá pneumatizace, Austrálie a N. Guinea
nehtovitý dráp - obrana

Dromaiidae - emuovití

emu australský - *Dromaius novaehollandiae*

2. největší žijící pták, Austrálie

Apterygiformes – kiviové NZel 3 spp.

1-4 kg pralesní, nelétaví, krátký krk,
max red. křídel (jen 1 prst), srůst coracoid
–scapula), bez clavicul a crista sterni, 4
prsty, peří – chybějí paprsky (vzhled srsti),
tenký zobák, nozdry na špičce,
hmyzožraví, noční, max. vel. vaječ (až
25% váhy těla), 1-2 ve snůšce, inkubuje
samec (78-82 dní!), juv. extrémně nidifugní

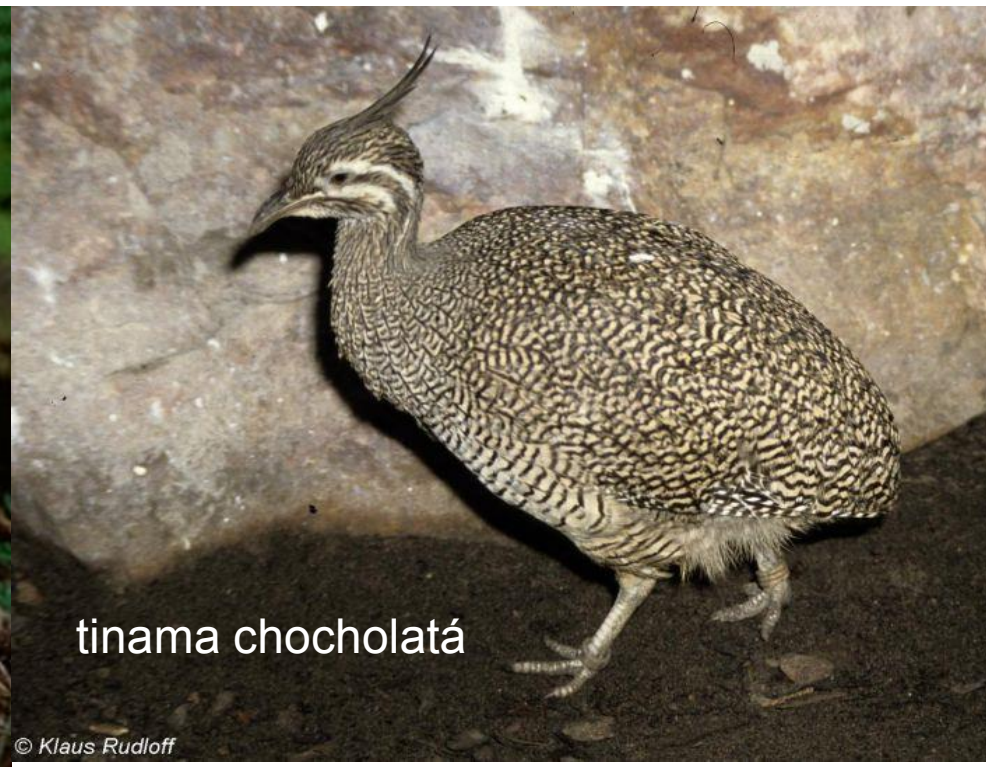

kivi jižní

Tinamiformes – Tinamy 47 spp.

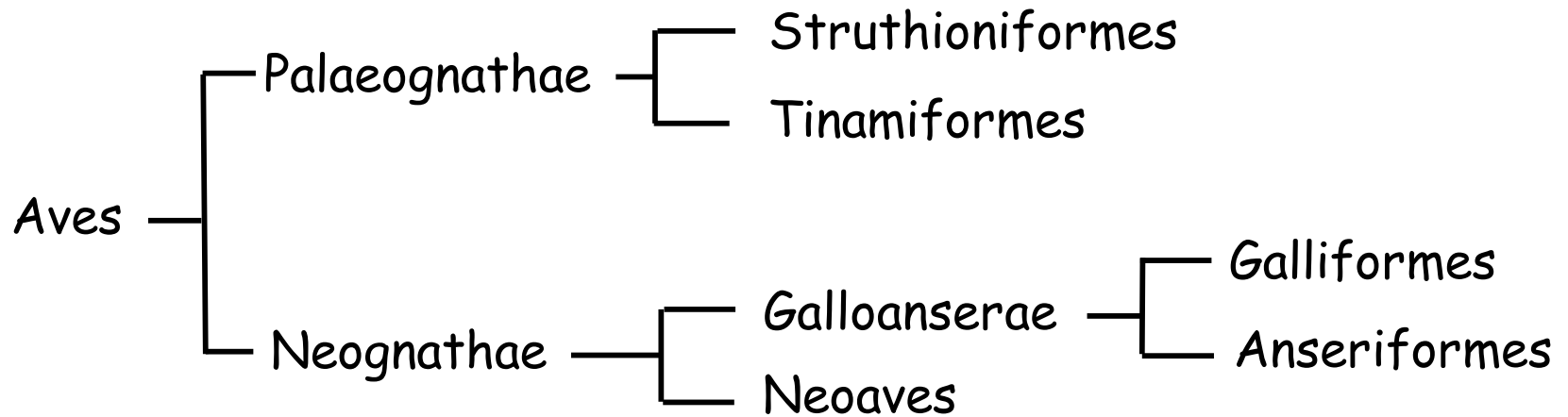
SAm

- Podobni kurům, pozemní, špatně létají, 3 prsty, red.pygostyl, mají crista sterni, furcula, pneumatisovaná kostra, chybí proc. uncinati, polygynní, inkubuje samec
- rostlinná potrava, pralesní-stepni,
- fosilní Pa-Eo NAm, Eu (*Lithornis*)

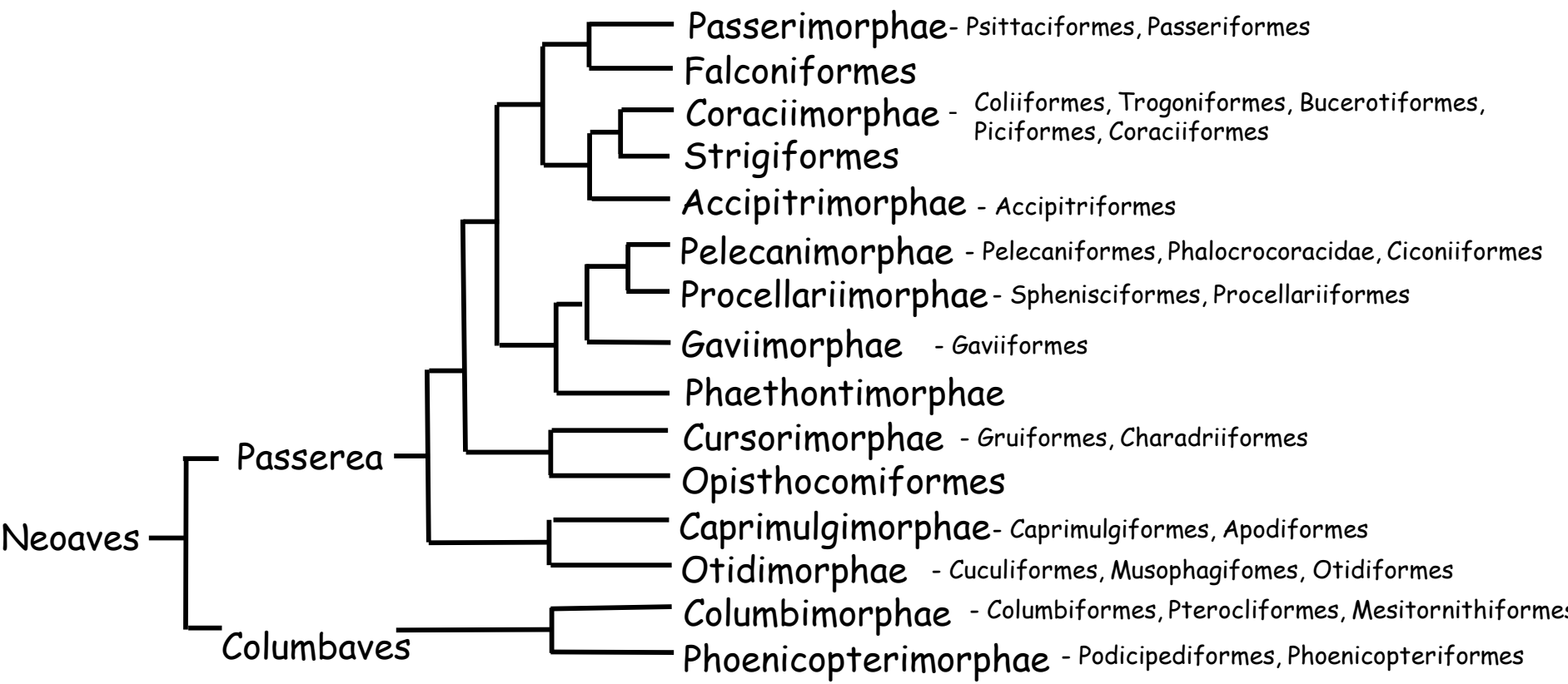

tinama chocholátá

Moderní ptáci

system Neoaves nejednotný, sporná monofylie a příbuznost některých skupin

Galloanserae

Galliformes – hrabaví

cca 290 druhů

silné hrabavé nohy, pozemní, velké vole

velké snůšky, sex. dimorfismus

nidifugní

taboni, hokové, krocani, tetřevi, kuří

křepelové, perličky

Anseriformes – vrubozobí

ca 150 druhů

hladinoví filtrátoři, lamely v zobáku

hustý prach, kostrční žláza

sex. dimorfismus, nidifugní

kamišové, kachnovití

Neoaves

Podicipediformes – potápky

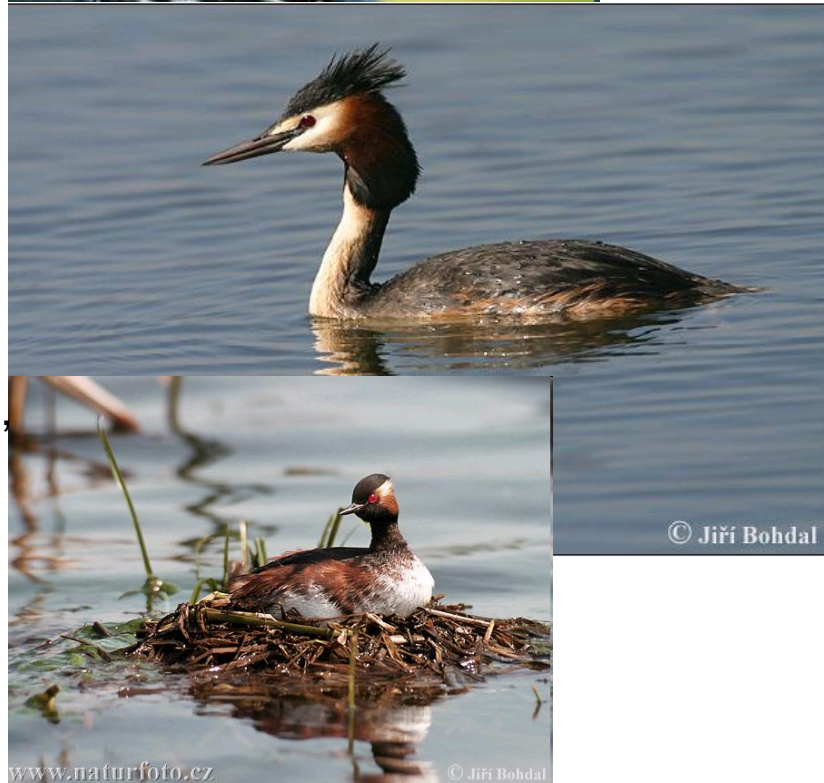
19 druhů – kosmopolitní

vodní, potápějí se, lem na prstech

husté peří, kostrční žláza, plovoucí hnízda,

polokrmiví, nápadný tok, tažní

potápka roháč, potápka malá

© Jiří Bohdal

www.naturfoto.cz

© Jiří Bohdal

Gaviiformes – potáplice

S Evropa, Asie, Amerika, 5 druhů
vodní, rybožravé, plovací blána
pelichají na moři, nidifugní
potáplice lední

Sphenisciformes – tučňáci

17 druhů, Antarktida, S Oceánie
nelétaví, plné kosti, mohutná crista sterni
nekompletní tarsometatarsus
rychle plavou, tukové vrstva, nidikolní
tučňák císařský,
t. Humboltův, galapážský - nory

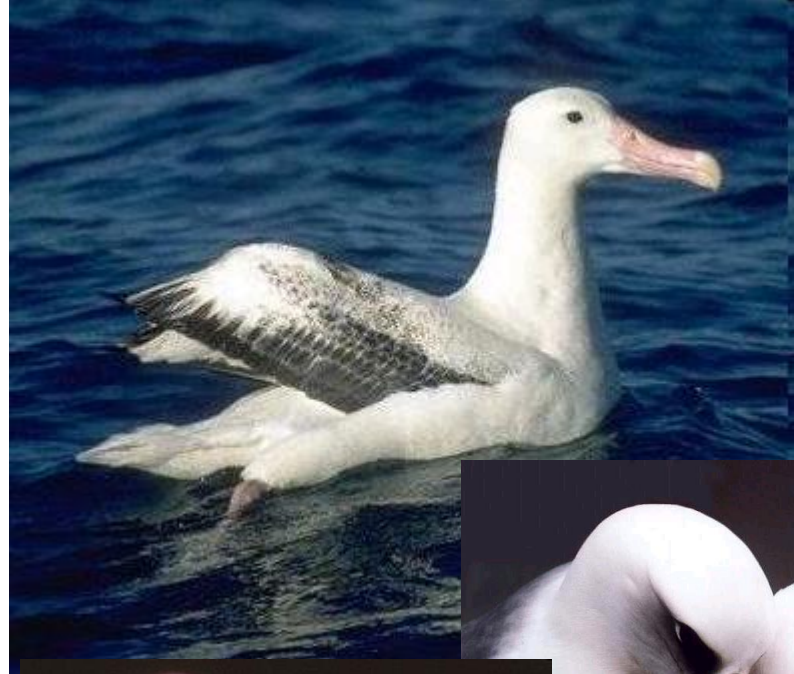

Procellariiformes – trubkonosí

ca 90 druhů

adaptace k plachtění, mořští,
kosmopolitní, rybožraví, trubicovité nozdry
supranasální žlázy, výborný čich
olejová tekutina v žaludku – krmení, obrana
monogamní
albatros, buřňák, buřňáček, buřník

Phoenicopteriformes – plameňáci

5 druhů, Afrika, S Amerika, JZ Evropa
úprava zobáku, dlouhé nohy
filtrace korýšů, barva
plovací blána, kuželovitá hnízda, kolonie
krmí mláďata sekretem z volete
nejasné postavení
Phoenicopterus – Camarque
Phoenicoparrus – Andy, slaná jezera

Gruiformes – krátkokřídlí

230 druhů, kosmopolitní
sběrná skupina, pozemní, palec vysoko
nemají vole, velký žlázatý žaludek,
široká křídla, dobře běhají, hnízdí na zemi
početné snůšky, nidifugní
kurlani, trubači, slunatci, chřástali, dropi
hoazini, perepelové, drozdovci,
Phorusracidae, Diatryma

Záhada – hoazin *Opistocomidae*:
Opistocomus hoacin - Hoazin SAM,
foliovorní, juv. prsty na kř.

Turniciformes: Turnicidae
Perepelové SEAs

Madg. Drozdovci-mesitové
(Mesiomitidae)

Charadriiformes – dlouhokřídlí

bahňáci, racci, alky

Strigiformes – sovy

160 druhů

Falconiformes – sokoli

290 druhů, kosmopolitní
zahnutý zobák, ozobí, silné nohy, krátký běhák
spár, teritoriální, nidikolní
kondoři, jestřábovití, sokolovití

Columbiformes

měkkozobí, 320 druhů

Psittaciformes

papoušci, 340 druhů

Cuculiformes

kukačky, 150 druhů

Caprimulgiformes – lelkové

100 druhů, noční, plody a hmyz
rozeklaný zobák, kryse
gvačaro jeskynní – echolokace
g. plodožravý – olej. palma
potu, lelkoun, lelek

Trogoniformes – trogoni

37 druhů, tropy mimo Austr.
kvesal nádherný

Coraciiformes – srostoprstí

200 druhů, kosmopolitní
sběrná skupina, syndactylie 2+3, 3+4
dutiny, monogamní, bez volete, prachu
ledňáčekk, vlha, mandelík, dudek
zoborožec

Apodiformes – svišťouni

430 druhů
drobní, extrémní letové specializace
dlouhé letky, krátký humerus
slabá noha, heterotermie
rorýs, kolibřík

Piciformes – šplhavci

400 druhů, zygodactylní
bez volete, prachu, dlouhá jazykka
tukan, medozvěstka, datel

Passeriformes - pěvci

Malí až střední, vesměs stromoví, nidikolní mláďata

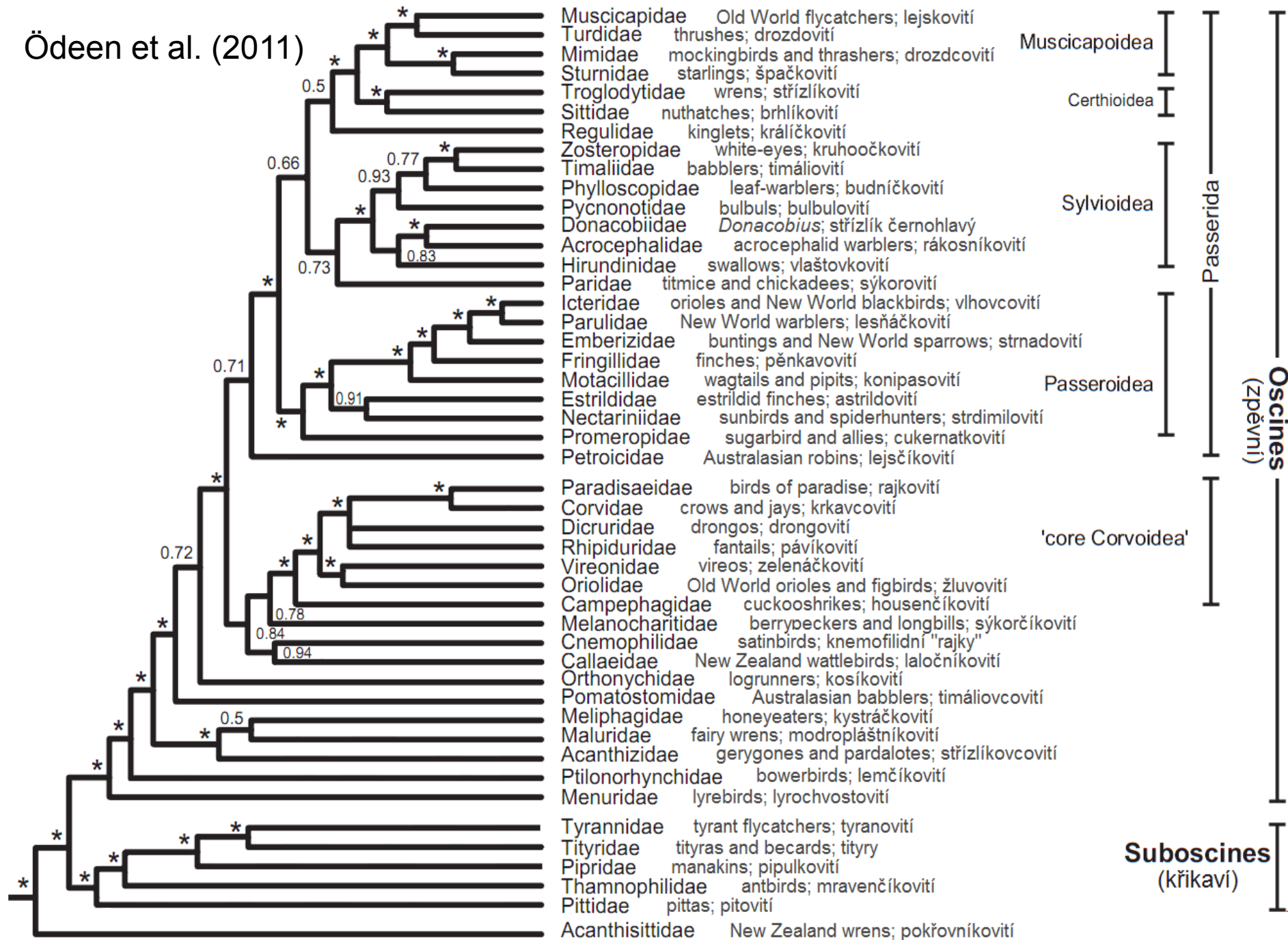
Suboscines (13-14 čeledí)

Eurylaimidae - lobošovití (14) - spojené šlachy ohýbačů

Tyrannidae - tyranovití (400) nezávislé prsty, Jam

Oscines - zpěvní (859/4550) nezávislé prsty

Ödeen et al. (2011)

<http://www.youtube.com/watch?v=KOFy8QkNWWs>

Synapsida

a

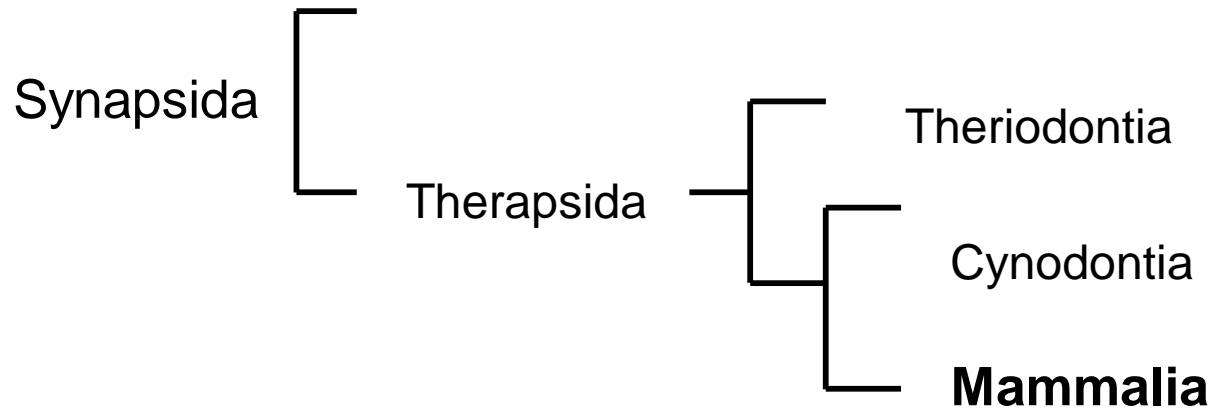
Mammalia

bazální linie Amniot

synapsidní lebka – spodní jáma a oblouk

heterodoncie – horní špičák

300 mil. let, spodní karbon

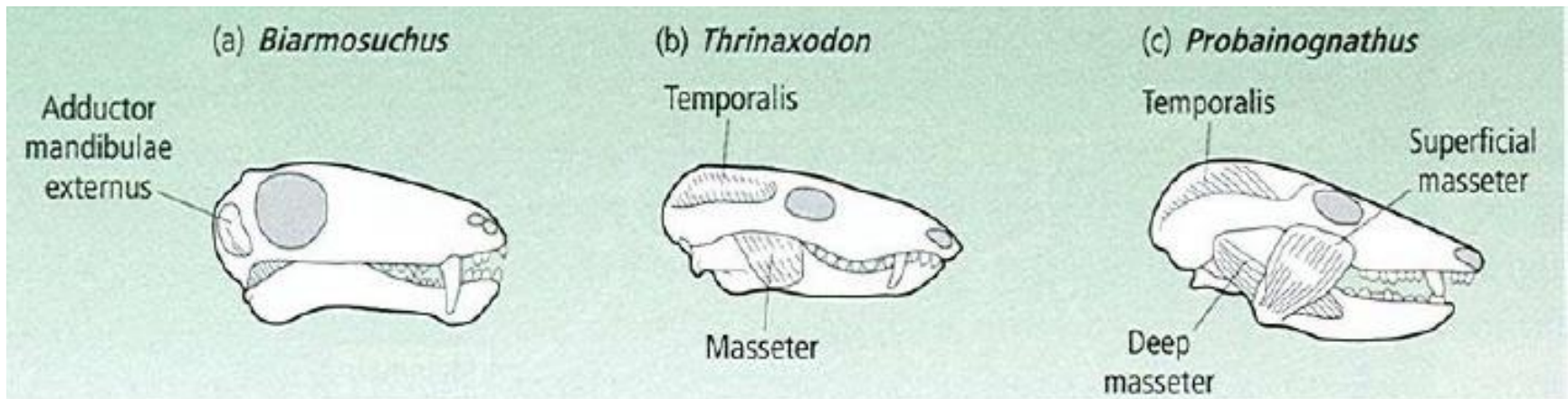
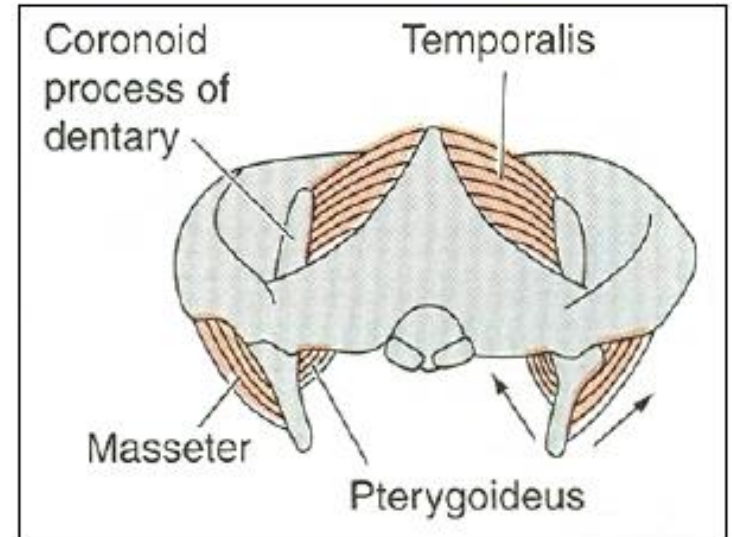

Apomorfie savců (Mammalia)

- Tělo je kryto **srstí** složenou z epidermálních chlupů, jež jsou pigmentovány pouze melaniny.
- Kožní žlázy jsou několika typů, jedno- i vícevrstevné, nejcharakterističtější pro savce jsou **žlázy mléčné**.
- Regionalizovaná páteř je rozlišena na úseky složené z **platycoelních obratlů**, končetiny jsou podsunuty pod trup, **trojdílné sternum**
- Spodní čelist je tvořena jedinou párovou kostí, *dentale* (= *mandibula*); recentní savci mají jen **sekundární čelistní kloub**.
- Ve středním uchu jsou **tři sluchové kůstky**: *malleus*, *incus*, *stapes*. Je vytvořeno vnější ucho s primárním boltcem.
- **Chrup je heterodontní**, rozlišený na řezáky, špičáky, třenáky a stoličky, které mají více kořenů; obvykle existují dvě generace zubů, jejich počet je druhově stálý.
- Mají diferencovanou faciální svalovinu.
- Mozek je celkově vyvinutější a relativně větší než u jiných obratlovců, zahrnuje oblasti, ve kterých došlo k dramatickému nárůstu šedé hmoty. Zejména mohutná je druhotná kůra koncového mozku (*isocortex*), **neopallium**; střední mozek má specifická *corpora quadrigemina*.
- Je vytvořena levá aorta, pravá během zárodečného vývoje mizí. **Červené krvinky nemají jádra**.
- Mají bronchoalveolární plíce, tělní dutina je rozdělena svalnatou bránicí, která se podílí na dýchacích pohybech.
- Mají dokonalou endotermní fyziologii a vysokou úroveň metabolismu (srv. dinosauři).
- Osmoregulační schopnosti jsou zlepšeny zejména vytvořením **Henleovy kličky** v ledvinách.
- noční život větší nároky na termoregulaci (podkožní tuk, hustá srst), srovnání s recentními bodlíny z Madagaskaru ($t=28-30\text{ }^{\circ}\text{C}$), postupný přechod k denní aktivitě ($t=38-40\text{ }^{\circ}\text{C}$)
- vysoká aktivita, vyspělé sociální, potravní a reprodukční chování

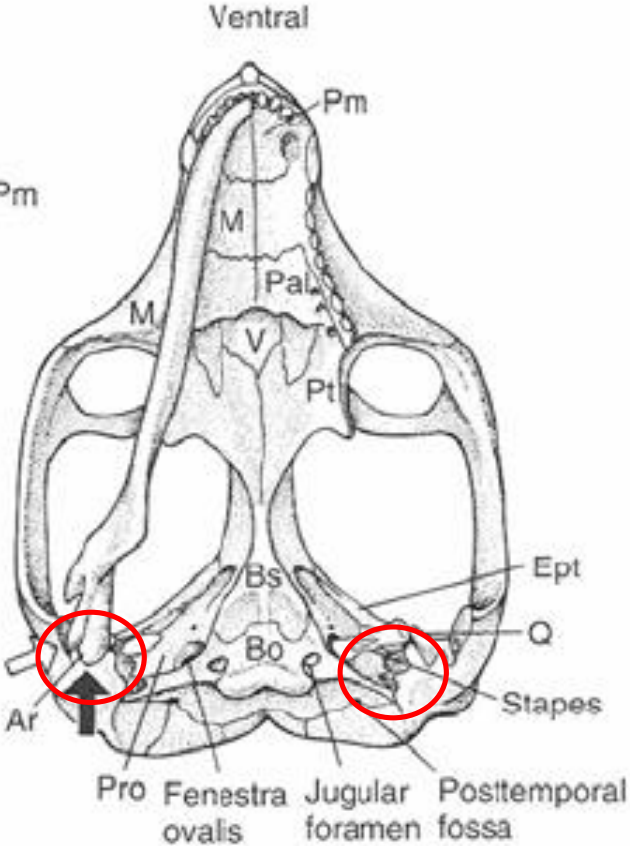
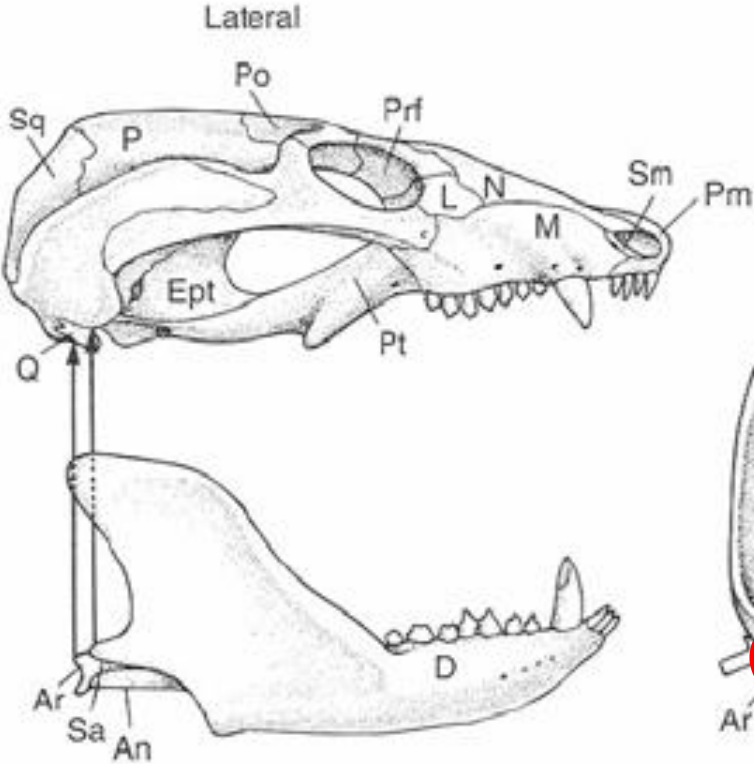
Vznik sekundárního čelistního kloubu

přesun mandibulárních svalů dopředu
emancipace kostí primárního kloubu
přesun quadratum a auriculare

dvojitý čelistní kloub

Diarthrognathus

Rohovatějící pokožka, srst, podsada (vlníky a osiníky) - termoregulace
pesíky - zbarvení, sinusové chlupy, brvy, žíně, štětiny, ostny
šupiny, krunýře, drápy, kopyta, rohy
ne u kytovců a sirén
línání na jaře, částečně i na podzim

diferencované kožní žlázy - potní, mazové, modifikované - pachové,
mléčné - políčka, bradavky a struky

min. *Craseonycteris thonglongyai* - netopýrek thajský, 2g, rozpětí 10 cm

Suncus etruscus - bělozubka nejmenší, *Microsorex hoyi* - rejsek

max. *Loxodonta africana* - slon africký, *Balaenoptera muscus* - plejtvák obrovský, 30 m
a 160 t

Kožní svaly (mimické, otřásání kůže, platysma)
svalnatá bránice - diaphragma

primárně dominantní čich, sekundárně sluch, zrak a hmat
koncentrace v lysých částech (dlaň, chodidlo, chobot)

chuť - ch. pohárky, čich na nosních skořepách, makro a mikrosmatičtí, ne u kytovců, Jacobsonův org. u některých vačnatců, hmyzožravců, šelem a kopytníků (flémování)

sluch, zevní boltec, 3 sluch kůstky

zrak - tapetum celulosum(šelmy), t. fibrosum (sudokopytníci)
pohyblivé horní víčko, redukovaná mžurka

ústa, svalnaté pysky, jazyk, heterodontní difiodontní chrup
mléčný (ICP) a trvalý (ICPM)

chrup

úplný, neúplný (býložravci), chybí u myrmekovorních – mravenečník

homodontní chrup - delfín

5 1 3 4-5

3 1 4 3

----- = 50 - 52 vačnatci

----- = 44 placentálové

4 1 3 4

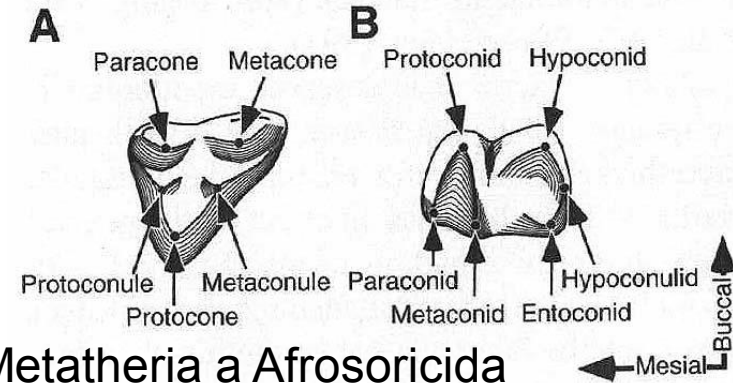
3 1 4 3

molariformní zuby (P a M), molarizace premolárů

Tribosfénické = tříhrbolové

(apomorfie živorodých, Eupantotheria a Deltatheria)

Zalambdodontní (tvar V), dilambdodontní (tvar W) - Metatheria a Afrosoricida

euthemorfní, tvar čtverhranný (sekodontní, bunodontní, selenodontní, lofodontní; brachyodontní, hypsodontní)

3 páry slinných žláz - příušní, podčelistní, podjazyková

hltan, jícn, předžaludky býložravců (bachor, kniha, čepec), střevo tenké a tlusté, nepárové slepé (ne u šelem, hmyzožravců, letounů), velké u zajícovců, lichokopytníků konečník, kloaka jen u vejcorodých a vačnatých

dýchací cesty odděleny od trávicích tvrdým patrem, v hrtanu hlasivky,

bronchoalveolární plíce

6 mil alveol (pomalí), 500 mil alveol (rychlí), frekvence dechu, kůň 8-16/min, myš 200/min

levý oblouk aorty, bezjaderné erytrocyty

metanefros, rozvoj Henleovy kličky, vysoká resorpce vody, močový měchýř

Prototheria (Monotremata)

Metatheria (Marsupialia)

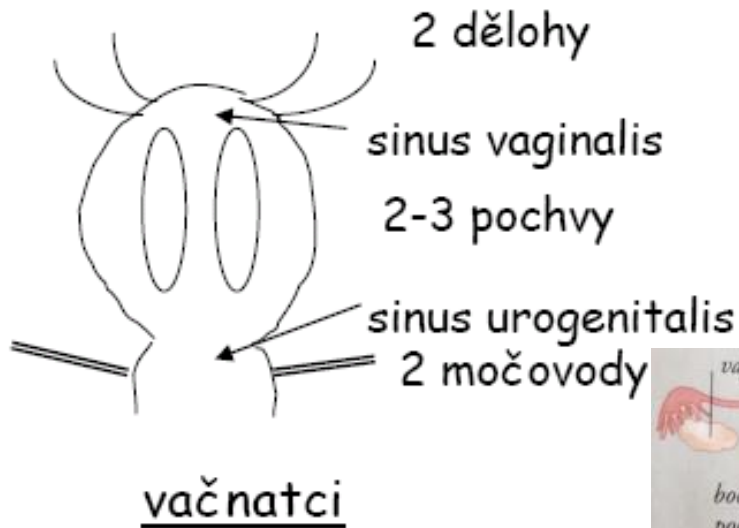
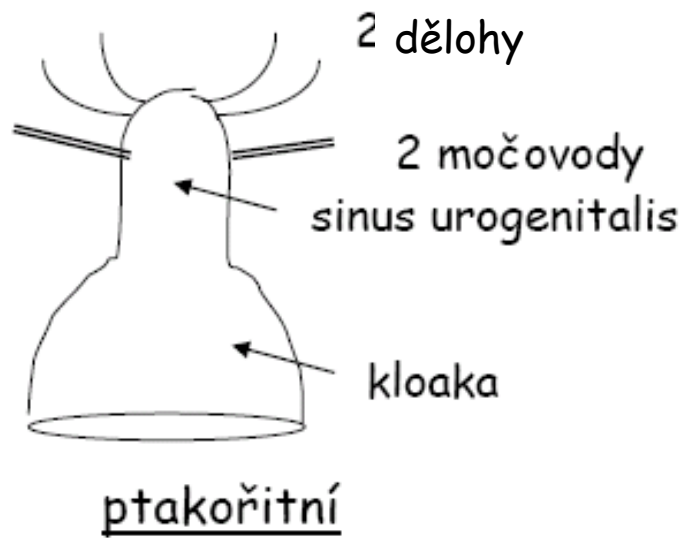
Eutheria (Placentalia)

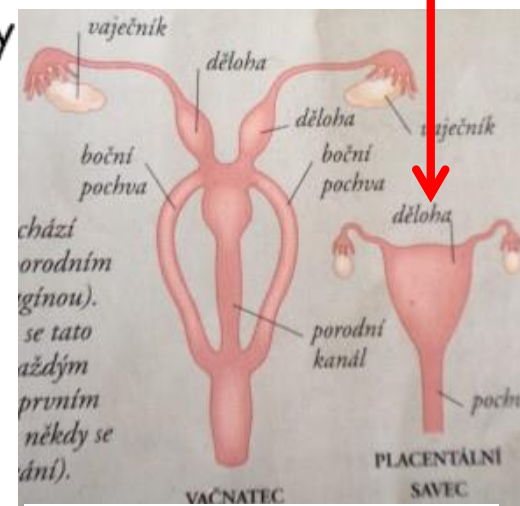
!!!

základní divergence reprodukčních strategií
zřetelné znaky v morfologii a fyziologii reprodukčního systému

placentálové

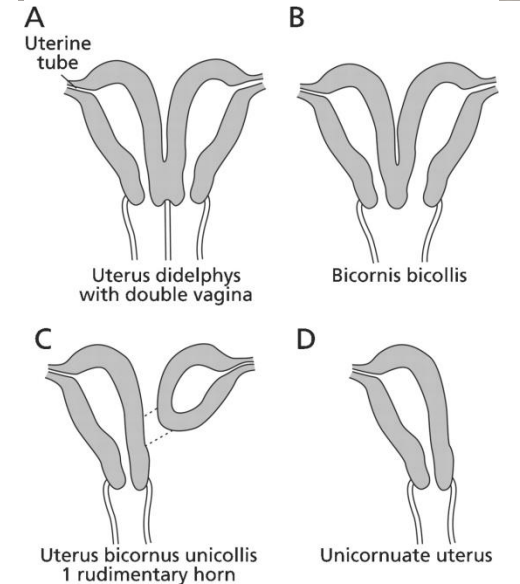

Placentálové

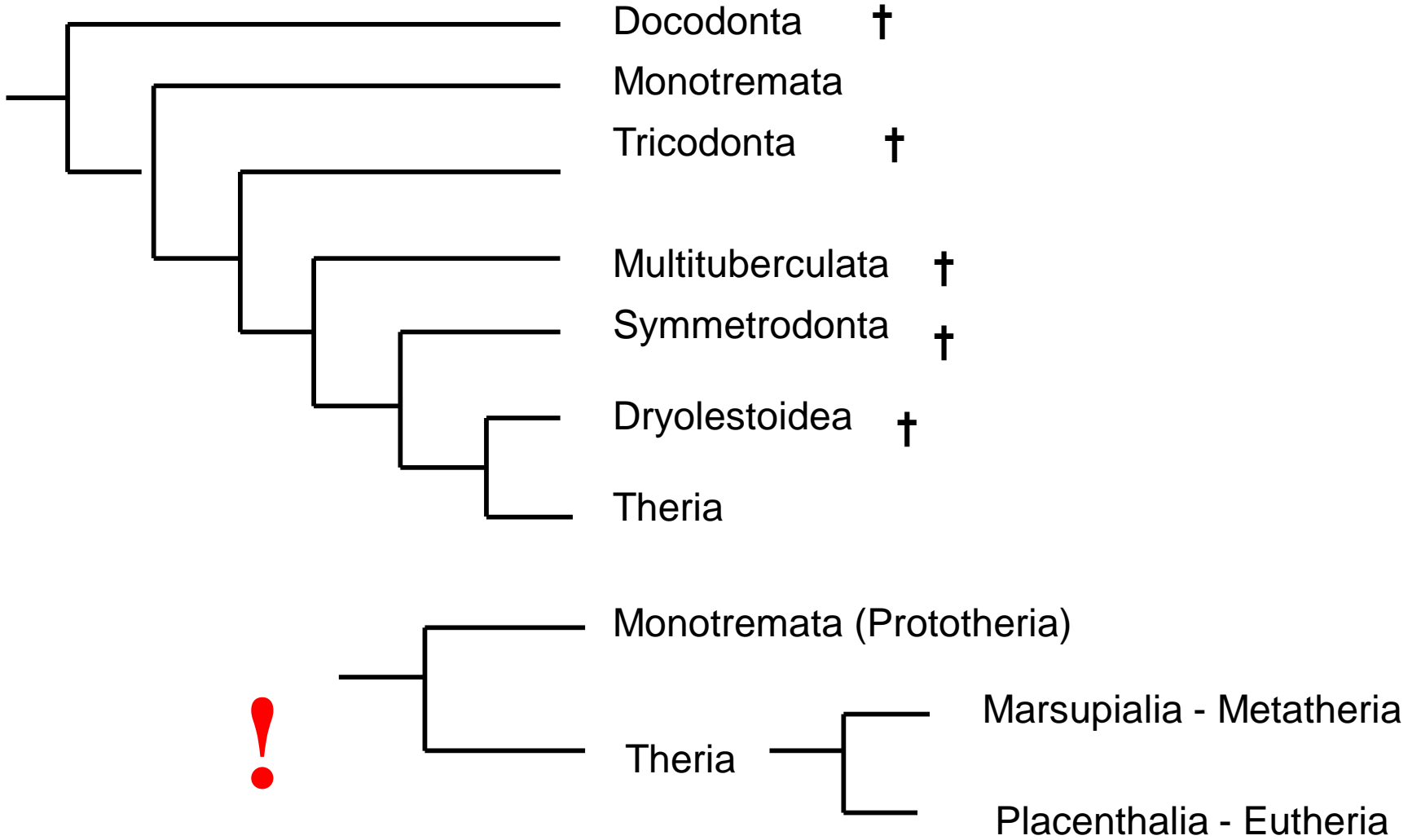
F - různé dělohy, duplex (hlodavci), bipartus (letouni), bicornis (šelmy), simplex (primáti)
nepárová pochva

M - varlata do šourku, erektilní penis (baculum - os penis), přídatné žlázy, semenné včky, prostata

oplození ve vejcovodu, pravá alantochoriální placenta
mláďata kojena mateřským mlékem

Mammalia

Docodonta

svrchní jura

specializovaný chrup, čtvercová okluzní ploška na M

Triconodonta

nejstarší savci, trias - 200 mil. Let

- Adelobasileus*
- Hadrocodium* (Čína)
- Megazostrodon* (Afr.)

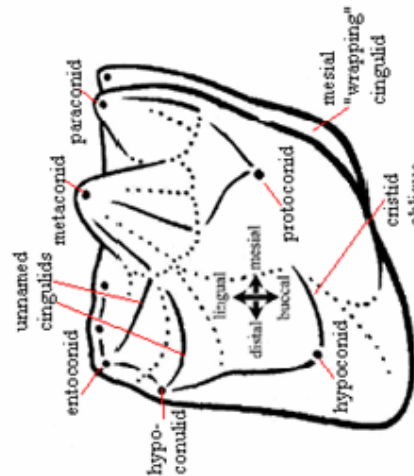
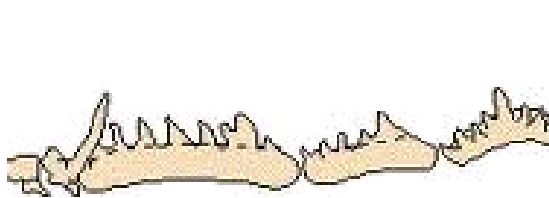
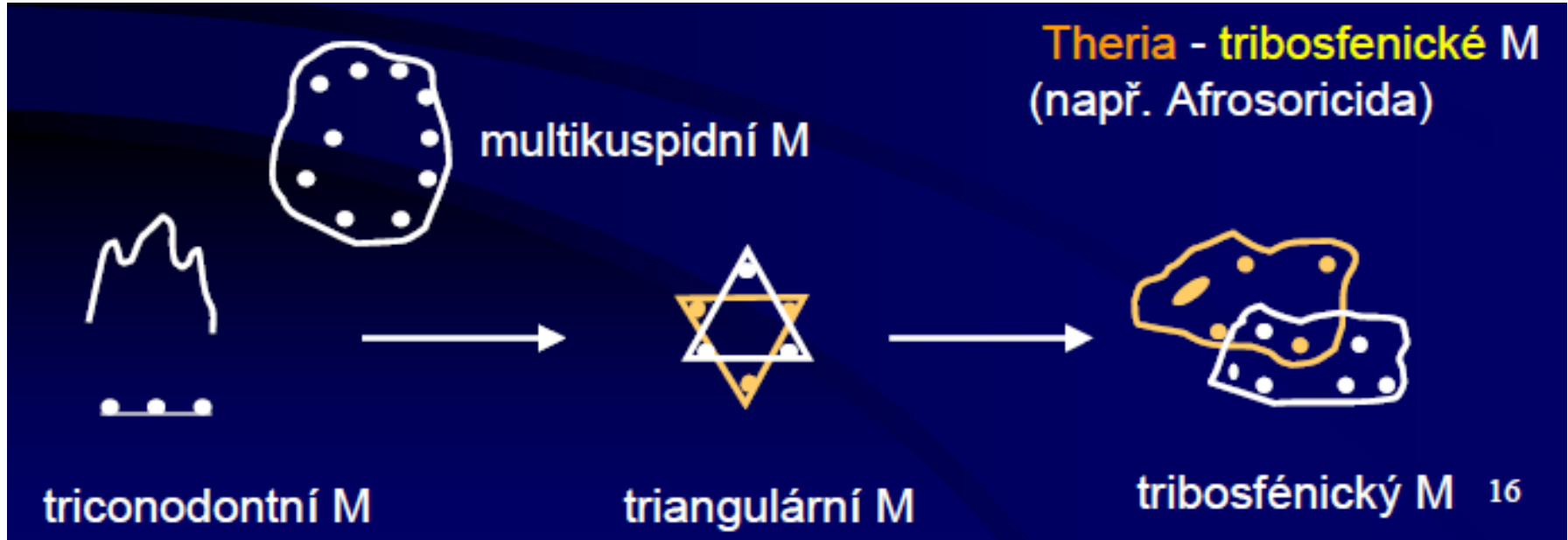

Podobní dnešním rejskům, hmyzožraví, velké špičáky, tři hrbolky na M
triconodontní

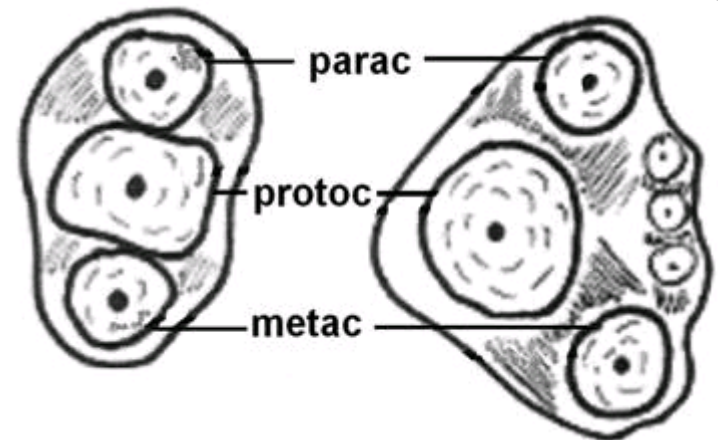
Evoluce okluze – nejprve v řadě – pak plošně

Multituberculata - 10 hrbolků na M, **multikuspidní M**

Symetrodonta, Eupantotheria - **triangulární M**

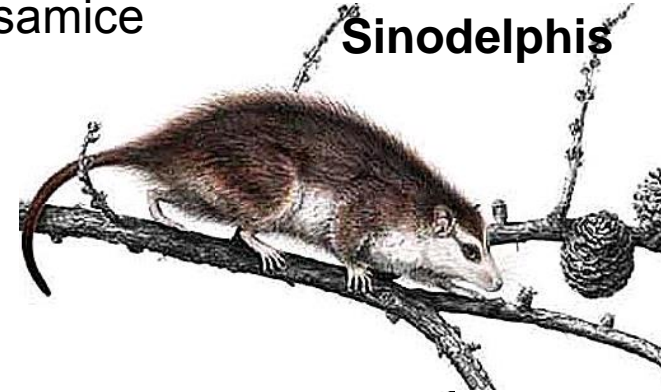
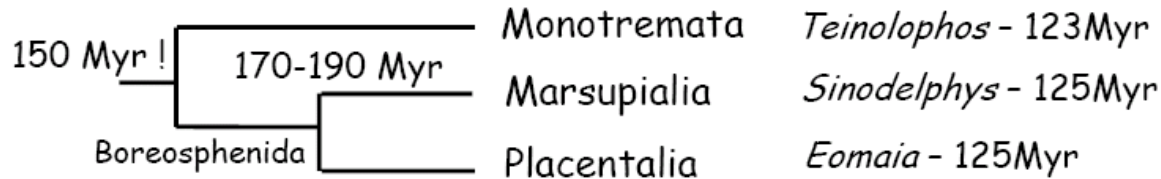
Ausktribosphenos, generalized left molar in occlusal view. From Rich et al. (2001).

oddělení vačnatců od placentálních savců – na konci jury a začátku křídy

Eomaia scansoria – 125 mil. let
nejstarší placentální savec,
bez placentace, úzké boky a velký rozvoj zárodku v těle samice
arborikolní a insektivorní, 16 cm

Korunové taxony savců (s recentními zástupci)

Eomaia

Monotremata - ptakořitní (3 druhy)

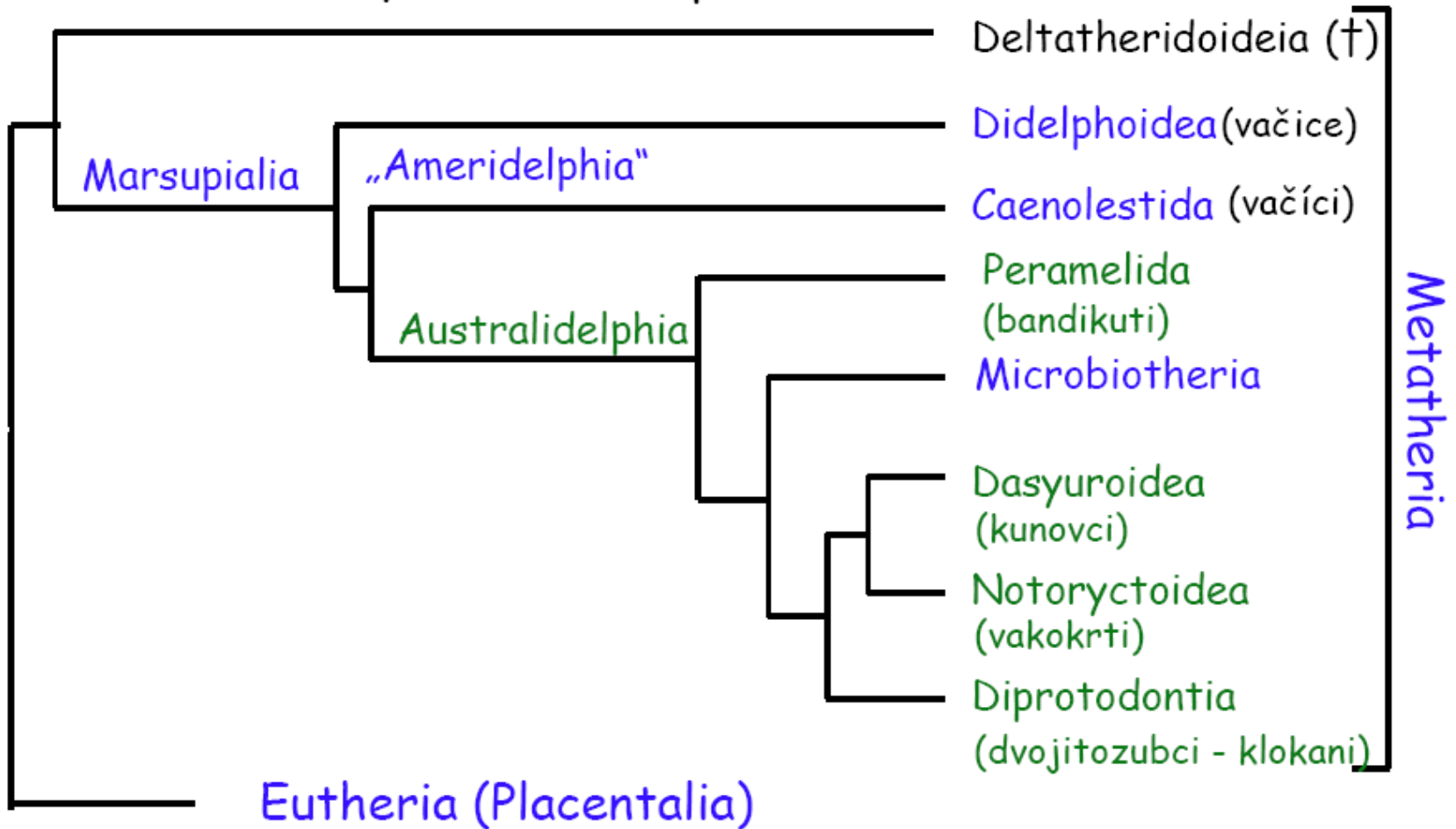
- kloaka, vejcorodost
- plazí znaky: procoracoid+coracoid, volná krční žebra, **vakové kosti** (obě pohlaví), kožní vak jen samice ježur, jednoduchý mozek, jiná stavba oka (3 oční víčka), **malá vejce s kožovitým obalem**;
- savčí znaky: **srst**, bezjaderné erytrocyty, čtyřdílné srdce, svalnatá bránice, **3 sluchové kůstky, druhotný čelistní kloub**, homoiotermie (30-32 °C), **kožní žlázy** včetně potních a mléčných - mlezivo);
- speciální znaky (apomorfie): v dospělosti chybí chrup, jedové rohovité ostruhy na kotnících
- stáří: praptakopysk - svrchní křída (nad 110 mil. let), nález z Argentiny (65 mil. let) potvrdil existenci i mimo australskou oblast

Tachyglossidae - ježurovití - *Tachyglossus aculeatus*, *Zaglossus bruijnii*

Ornithorhynchidae - ptakopyskovití - *Ornithorhynchus anatinus*

System Boreosphenida (Theria)

Korunové skupiny žijících živorodých savců představují Marsupialia a Placentalia a jsou jednotlivě součástí kmenových taxonů Metatheria a Eutheria. Kmenová skupina Boreosphenida zahrnuje Metatheria, Eutheria a další vymřelé skupiny (Aegialodontidae).

THERIA - živorodí

Pantotheria - tribosfenické zuby, ze spodní křídly

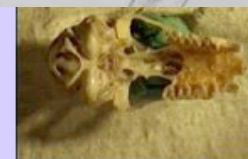
Metatheria - vačnatí (270 druhů), ze svrchní křídly, nežili v Africe, až na výjimky nemají alantochoriální placentu, **rodí nedokonalá mláďata, párové epipubes (nehomologické s vakovými kostmi ptakořitných)**, coracoid srůstá se scapulou, urogenitální soustava (2-3 vagíny, rozeklaný penis), mláďata srůstají s mléčnou bradavkou, často ve vaku, jednoduchý mozek, teplota 34-36 °C

jediný recentní řád: **Marsupialia** - vačnatci (Am, Aus + ostrovy), vak jen samice v době rozmnožování, někdy slabě vyvinut nebo chybí.

Marsupialia: marsupium a ext. genitál: a- samice, b- samec

Základní morfologické odlišnosti

METATHERIA

5/1-1/1-3/3-4/4,

Pouze 1 mléčný zub (dP4/4)

Epipubické kosti (u obou pohlaví)

Dvojitý reprodukční trakt samice, rozeklaný glans penisu

Marsupium

Scrotum kranálně penisu

Není baculum

EUTHERIA

3/3-1/1-4/4-3/3

Celá premolarová dentice d

Nejsou epipubické (marsupiální) kosti

Repr. trakt jednoduchý, glans penis jednoduchý

Často s penisovou kostí (baculum)

Marsupium není

Scrotum kaudálně penisu

<http://www.youtube.com/watch?v=2ICKc8tURtc>

Ameridelphia

• Didelphomorpha - vačice (16/70) - Am, pětiprsté končetiny, ovíjivý ocas, omnivorní až zoofágní, úplný chrup (50), mláďata nosí samice na hřbetě, vak v podobě kožního záhybu (*Didelphis marsupialis* - opossum)

• Paucituberculata (Caenolestida) - vačiči (3/7) - Jam, podobní rejskům, vak jen u mláďat, úplný chrup (46-48), zoofágní

Australidelphia

• Dasyuroidei - kunovci (26/51) - Aus, zoofágní, myš-pes, úplný chrup, vzadu jen 4 prsty, pozemní (vakovlk, mravencojed, kunovcovití: kunovec, quoll= ďábel, vakorejsek, vakomyš, vakotarbík)

• Notoryctenomorpha - vakokrti (1/1), objev až 1888, úplný chrup, podzemní život - zakrnělé oči, bez boltců, vpředu silné drápy na 3. a 4. prstu, vzadu drápy chybí, rohovitý štítek na čenichu, srůst krčních obratlů

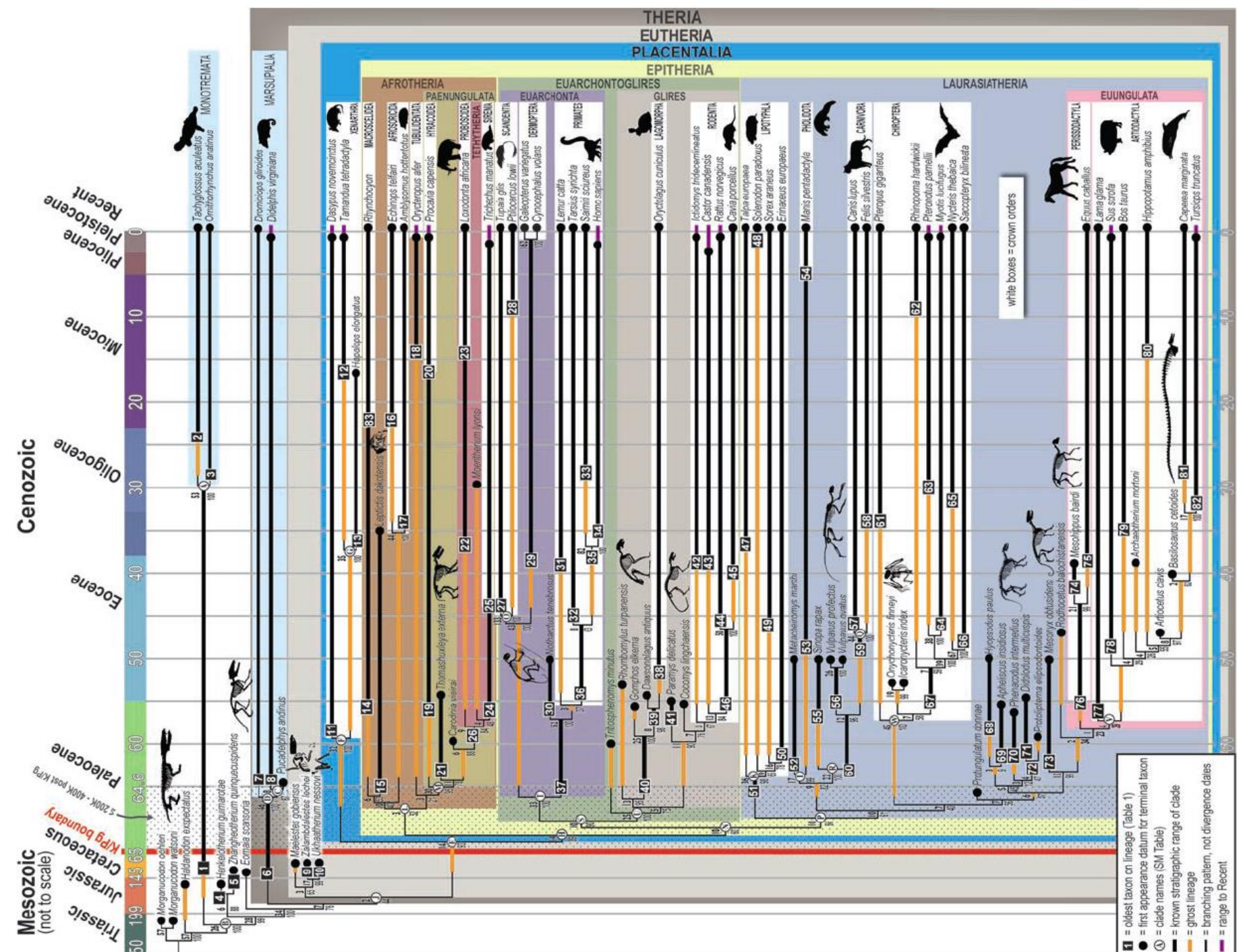
- Paramelidae - bandikuti (20) - „prasečí krysy“, Aus+ Tas, NG, úplný chrup, srůst 2.-3. prstu na zadní končetině, pravá placenta!, až do velikosti jezevce (vakovci a vakojezevci - 2)
- Diprotodontia (Phalangeroidea) - málozubí (cca 100) - neúplný chrup, býložraví - **kuskusovití** (kuskus, kusu), **possumovití** (possum, vakovec létavý), **vakoveverkovití**, **vakoplchovití**, **vakoplšíkovití**, **koalovití**, **vombatovití**, **klokánkovití**, **klokanovití (Macropodidae) (44)**

Apomorfie placentálních savců (Placentalia)

- Prodloužení embryonálního vývoje uvnitř zárodečného měchýřku (trofoblastu) a vytvoření **alantochořiální placenty**.
- **Dlouhý embryonální vývoj** v děloze a narození poměrně vyspělého a velkého mláděte.
- Časná morfogeneze centrálního nervového systému.
- Vytvoření *corpus callosum*, vláknitého spojení mezi hemisférami koncového mozku.
- **Ztráta epipubických kostí**.
- **Redukce počtu zubů** – původní vzorec chrupu I3/3 – C1/1 – P4/4 – M3/3, mléčný chrup dI3/3 – dC1/1 – dP4/4 (d = *deciduous*, opadavý, označení mléčných zubů).
- Distální úseky samičích pohlavních cest splývají v **nepárovou jednoduchou vaginu** (monodelfie).
- Močovody a Müllerovy vývody se nekříží.

Theria
Eutheria
Placentalia

Epitheria

Laurasiatheria

Afrotheria

Euarchontoglires

Glires

Euungulata

MONOTREMATIA
Tachyostus aculeatus
Omitrychthys aratus

MARSUPIALIA
Dromiciops gliroides
Didelphis virginiana

REUMATA
Dasypus novemcinctus
Tamandua tetradactyla

MACROSCLELE
Rhynchobayon
AFROSCLELE
Echinosys tellani
Amblysomus hottentotus
TURBIDONTIA
Oryzomys afer
HYRACODES
Procavia capensis

PAENUNGULATA
PROBOSCIDEA
Loxodonta africana
TETHYHERIA
Trichechus manatus
STENO
Lupaea glis
SCANDENTIA
Pliocercus lowii
EUARCHONTA
Galoprotus variegatus
Gymnophthalmus volans

PRIMATES
Lenur calta
Parus syriaca
Saimiri sciureus
Homo sapiens

LAGOMORPHA
Oryzoblagus curvicolus

RODENTIA
Ictidomys indelicatus
Gaster canadensis
Rattus norvegicus
Canis pomellus

LEPOTHRILA
Falco europaeus
Sturnobor parabonius
Sorex araneus
Erinaceus europaeus

PHOLIDIA
Meles pentadactyla

CARNIVORA
Canis lupus
Felis silvestris
Pteropus giganteus

CHIROPTERA
Rhinopoma hartwegi
Pteropus parvelli
Myotis lucifugus
Myotis thibetaria
Saccopteryx bilineata

PERISSODACTYLA
Equus caballus
Lama glama
Sus scrofa
Bos taurus

ARTIODACTYLA
Hippopotamus amphibius
Capreola marginata
Tursipes truncatus

white boxes = crown orders

Cenozoic

Pliocene
 Pleistocene
 Recent

Miocene

Oligocene

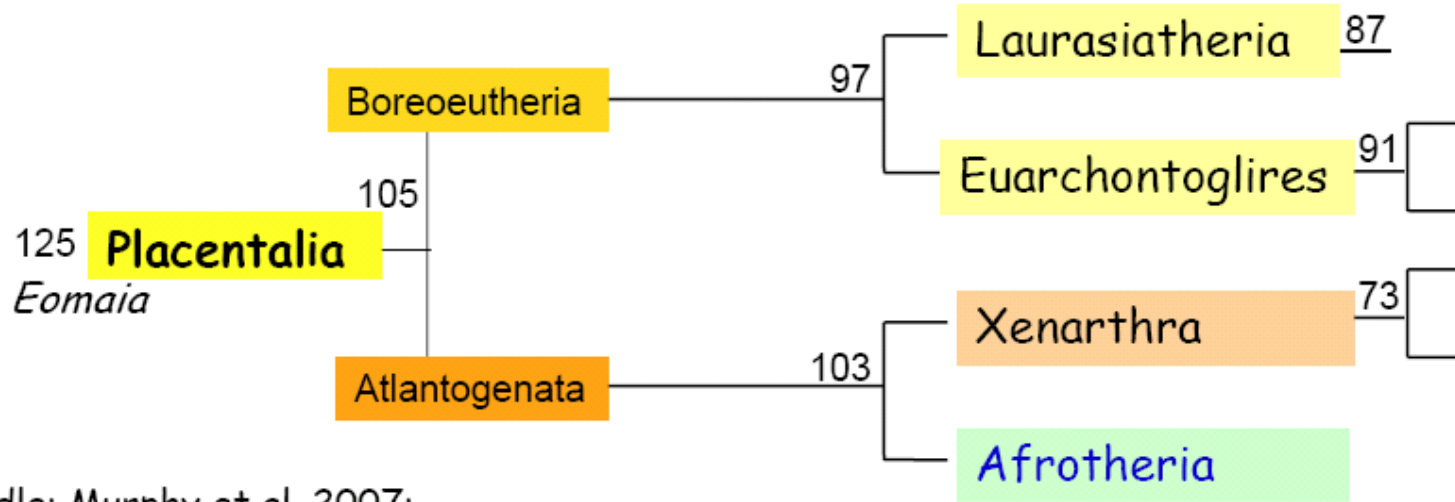
Eocene

Paleocene
 5.200K - 400K post K/Pg

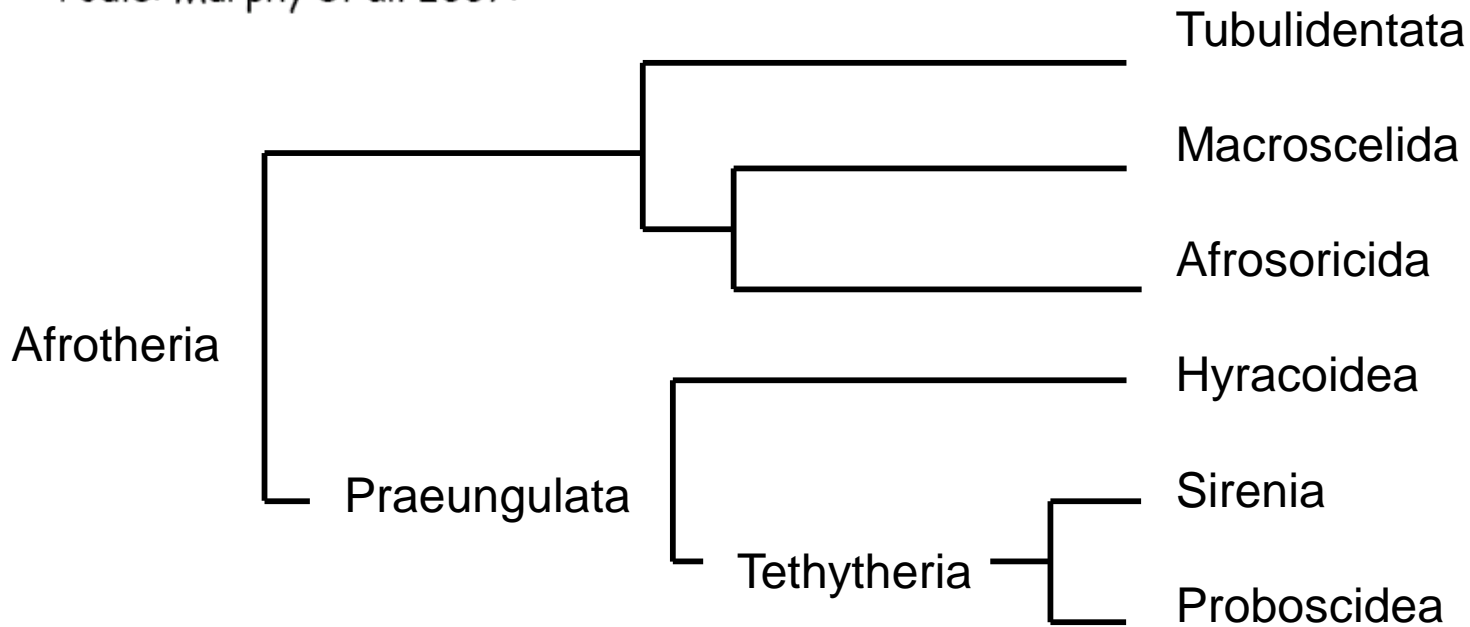
Mesozoic (not to scale)
 Cretaceous
 K/Pg boundary
 Jurassic
 Triassic

- 1 = oldest taxon on lineage (Table 1)
- = first appearance datum for terminal taxon
- ⊙ = clade names (SM Table)
- = known stratigraphic range of clade
- = gross lineage
- = branching pattern, not divergence dates
- = range to Recent

System Placentalia

Podle: Murphy et al. 2007:

Afrosoricida – zlatokrti, bodlíni, vydřáci

Tubulidentata – hrabáči

Stř a J Afrika

krátkonohé prase s oslíma uřima

myrmekovorní, dlouhý úzký jazyk, tlustá kůže,

silné hrabavé nohy s lopatkovými drápy

kolíčkovité zuby bez kořenů s plochými korunkami bez skloviny

svislé kanálky spojené dentinem

hrabáč kapský – až 100kg

Macroscelida – bécouni

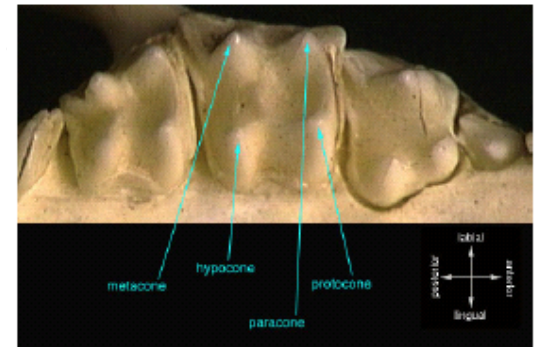
subsaharská Afrika

chobotovitý čenich, zadní nohy delší (prodloužený metatarsus)

dlouhý lysý ocas, velké boltce

insektivorní

čtvercový tvar stoliček

Afrosoricida

Chrysochloridae – zlatokrti

rohovitá destička na čenichu,
chybí ocas, boltce, oči přetažené kůží
dva masívní drápy na 2.a 3. prstu

Tenrecidae – bodlíni

zalambdodontní stoličky, bodliny

Potamogalidae – vydřáci

masožravci, potravou krabi

Hyracoidea – damani

býložravci, Afrika, Přední Asie

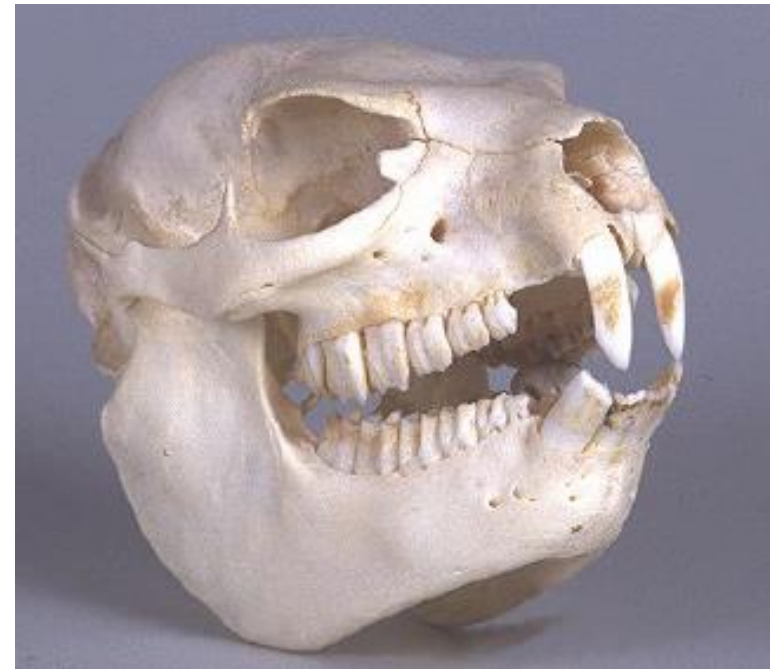
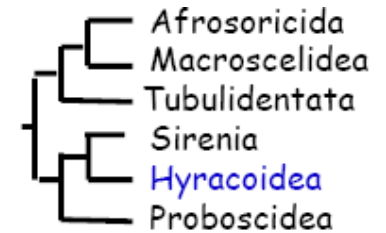
4 a 3 prsty s nehtovitým kopýtkem,

2. zadní prst s dlouhým drápem k čištění srsti

hlodáky se sklovinou

3 slepá střeva, sociální

stromoví, stepní i skalní

Sirenia – sirény, ochechule, mořské krávy

slaná i sladká voda

v chrupu pouze 2-4 stoličky (samec dugonga kly)

na jazyku a patře rohovitě desky

ploutve s nehtovitými kopýtky

holá kůže se smyslovými chlupy

1 nidifugní mládě

koroun, dugong, kapustňák

Proboscidea – chobotnatci

býložravci, kly jsou horní řezáky

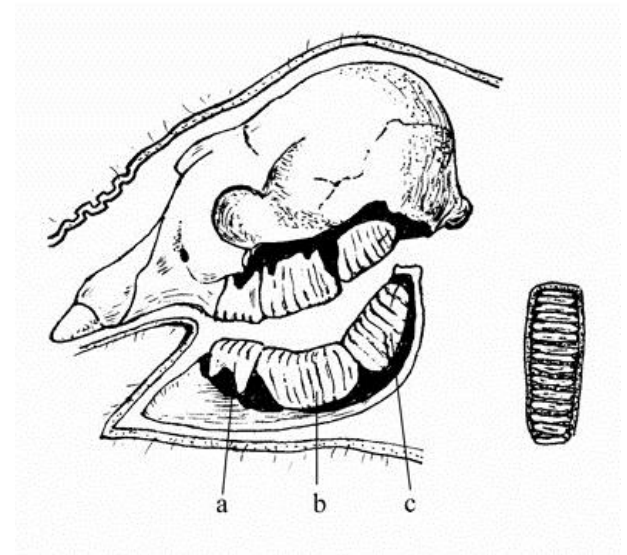
vždy funkční jedna stolička

pneumatizovaná lebka

srostlé prsty – nehtovitá kopýtka

tlustá, lysá kůže, velké boltce

Deinotherium, slon africký, indický, mamut

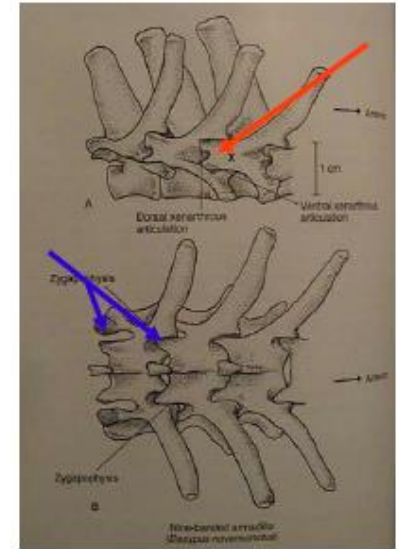
Xenarthra - chudozubí

chybí řezáky i špičáky, korunky druhotně bez skloviny
zuby stále dorůstají, bezzubost nebo homodoncie
končetiny s drápy

xenarthrální spojení bederních obratlů

spojení pánve s páteří (synsacrum, hrabavé druhy)

třetihory – obří formy pralesní lenochod Megatherium
prapásovec Glyptodon 5-6 m

Folivora - lenochodi

stromoví, pomalé trávení, rozšíření
střeva před konečníkem
pomalé dýchání, nízká tělesná teplota
(do 35°C)

tříprstí lenochodi (Bradypodidae)
dvouprstí lenochodi (Megalonychidae)

Vermilingua

Myrmecophagidae – mravenečnickoví

dlouhý tenký jazyk, svalnatý žaludek, bezzubé čelisti, mohutné drápy na předních nohách

Cingulata

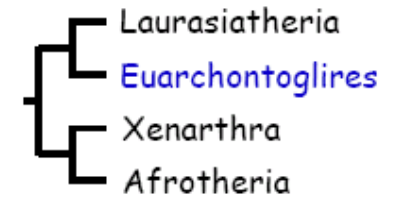
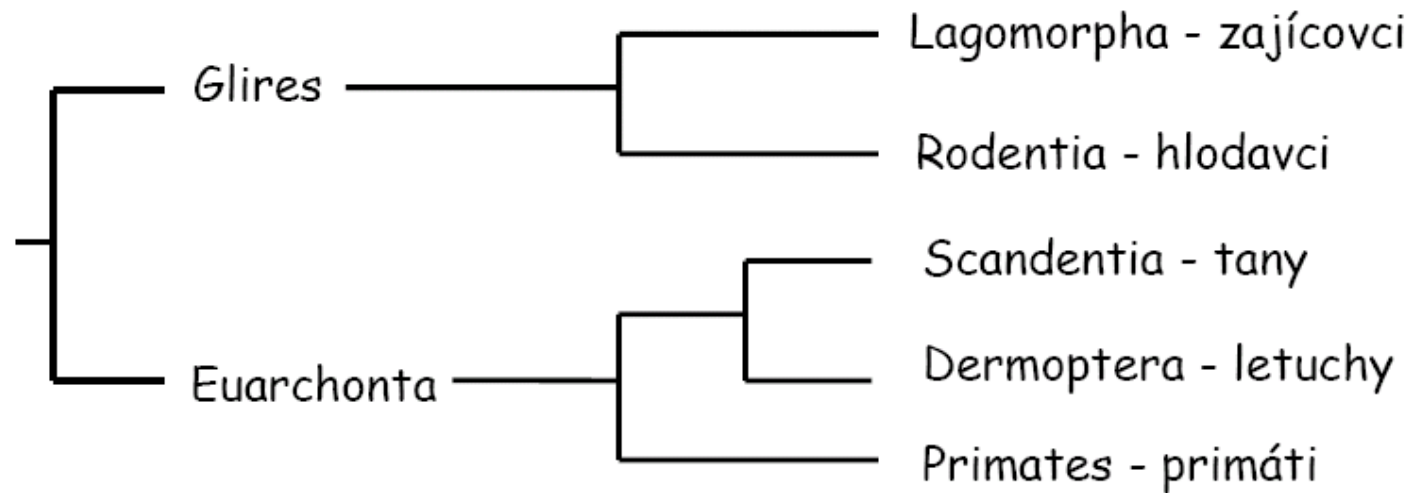
Dasypodidae – pásovcoví

omnivorní, insektivorní i homodontní
kolíčkovité zuby, velký počet
krunýř zesponu kostěný, shora rohovitý, volné pásy
hrabané nohy
pásovec, pláštník

Euarchontoglires

Předkové v Asii před 85-90 mil. lety

Glires

býložravci s hlodáky, chybí špičáky, diastema

Lagomorpha – zajícovci

dva páry řezáků v horní čelisti, sklovina všude
cekotrofie

pišťuchovití, zajícovití

Rodentia

jeden pár řezáků, sklovina zepředu
podle žvýkacích svalů
na protrogomorfní, sciuromorfní
a hystrikomorfní
krátká gravidita, početné vrhy

Rodentia - Hlodavci

• 29 f., 426 g, 1820 spp.

- Sciurognathi
  - Aplodontidae - bobruška 1,1 n AM
  - Sciuridae - veverkovití 50, 273 Eu As, Af, Nam
  - Castoridae - bobři 1, 2 Eu-As-N Am
  - Myoxidae (Gliridae - plchovití) 8, 26 - As Eu Af
  - Geomyidae - pytlouši 5, 35 Am
  - Heteromyidae - 6, 59 Am
  - Dipodidae - tarbíci (myšivkovití) 15, 51 Eu As N Am
  - Muridae (Cricetidae, Spalacidae, Arvicolidae etc.), 281 g, 1356 spp. As Eu Af, Am, Au
  - Anomaluridae - šupinatky 3, 7 Af
  - Pedetidae - noháč kapský 1,1 Af
  - Ctenodactylidae - gundiové 4, 5 Af

Euarchonta

Scandentia (tany) (19) - JV Asie, stromoví, podobní veverkám („tupaia“), dlouhý osrstěný ocas, lov předními tlapkami, insectivorní, velká mozkovna, uzavřené očníce (jako primáti), protáhý lysý čenich jako rejsek (tree shrews), dilambdodontní stoličky jako ježek, úplný chrup (38 zubů), velké horní řezáky, malé špičáky, široké stoličky, denní aktivita, již na konci třídy, *Tupaia glis* (t. obecná), t. péroocasá (*Ptilocercus lowii*)

Dermoptera (letuchy) (2) - osrstěný kožní lem - pasivní klouzavý let (flying lemurs), přes 130 m, stromoví, soumravná aktivita, velké dopředu směřující oči - stereoskopické vidění, býložraví - dolní řezáky pilovitý okraj (až 20 hrotů) i k čištění srsti, velký žaludek a dlouhé stočené tlusté střevo s mikroorganismy trávicími celulózu, velikost kočky (*Cynocephalus volans*, *C. variegatus* - l. filipínská, l. malajská)

Platyrrhini, Ceboidea – opice ploskonosé, široká nosní přepážka, N. svět
kosmani, malpy, chápáni

Catarrhini, Ceropithecoidea – opice úzkonosé, úzká nosní přepážka, St.svět
ocas není chápavý, sedací hrboly, palce v opozici

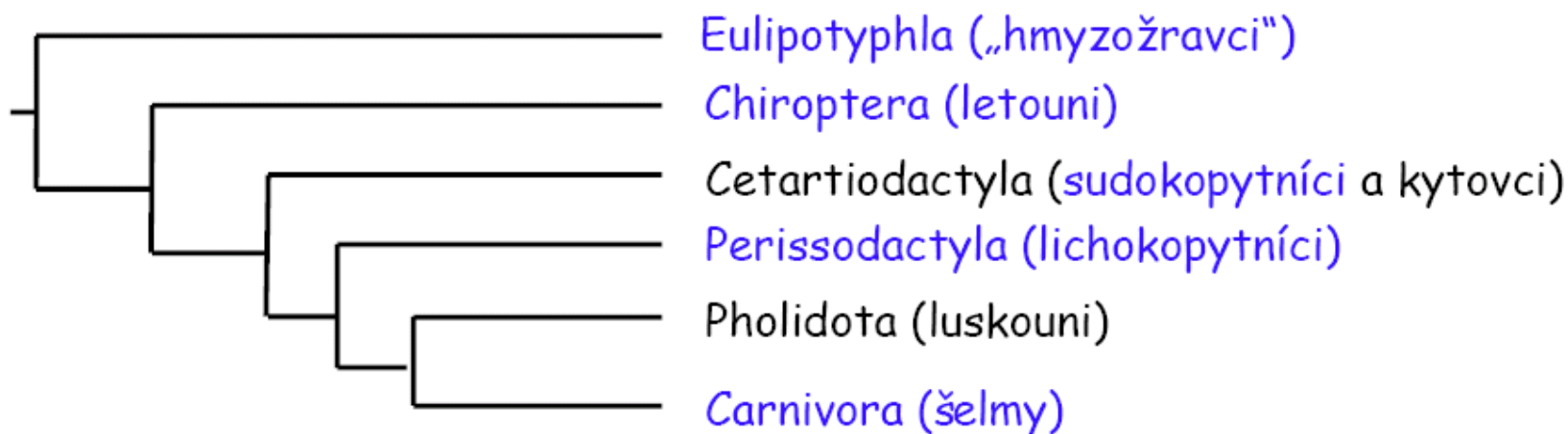
kočkodanovití – hulmani, paviáni, guerézy, makakové, kahau
Hominoidea – giboni, a Hominidae – lidoopi a lidé

Laurasiatheria

Známí z pozdní křídy (85-90 mil.let), mol.
hodiny (80-90 mil. let), holarktis

Pholidota (luskovni) (7) - Afr, Asie, na hřbetě rohovité šupiny, malá hlava, dlouhý ocas, silné hrabavé nohy, při chůzi pokládají drápy na stranu - chodí po „kotnících“ (srov. mravenečníci), dlouhý lepkavý červovitý jazyk (70 cm) v pochvě, bezzubí (myrmekovoríe), svalnatý žaludek vystlán rohovinou (*Manis*).

Eulipotyphla – hmyzožravci

sekodontní úplný chrup, rypáček

Erinaceidae – ježkovití

Talpidae – krtkovití – krtek, vychuchul

Soricidae - rejskovití

Chiroptera – letouni

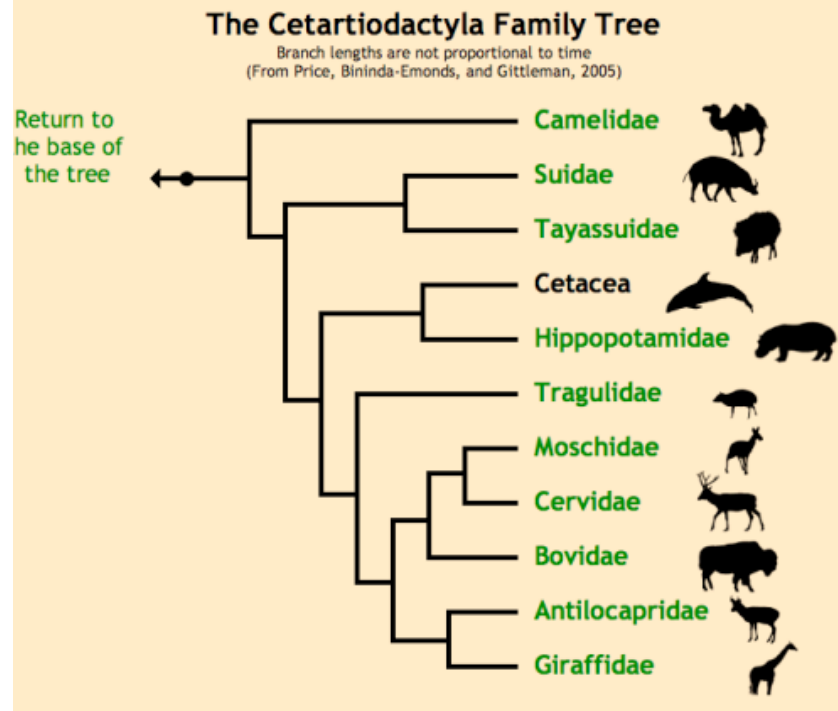
aktivní let, přídlo, létací blána

echolokace, heterotermie, hibernace

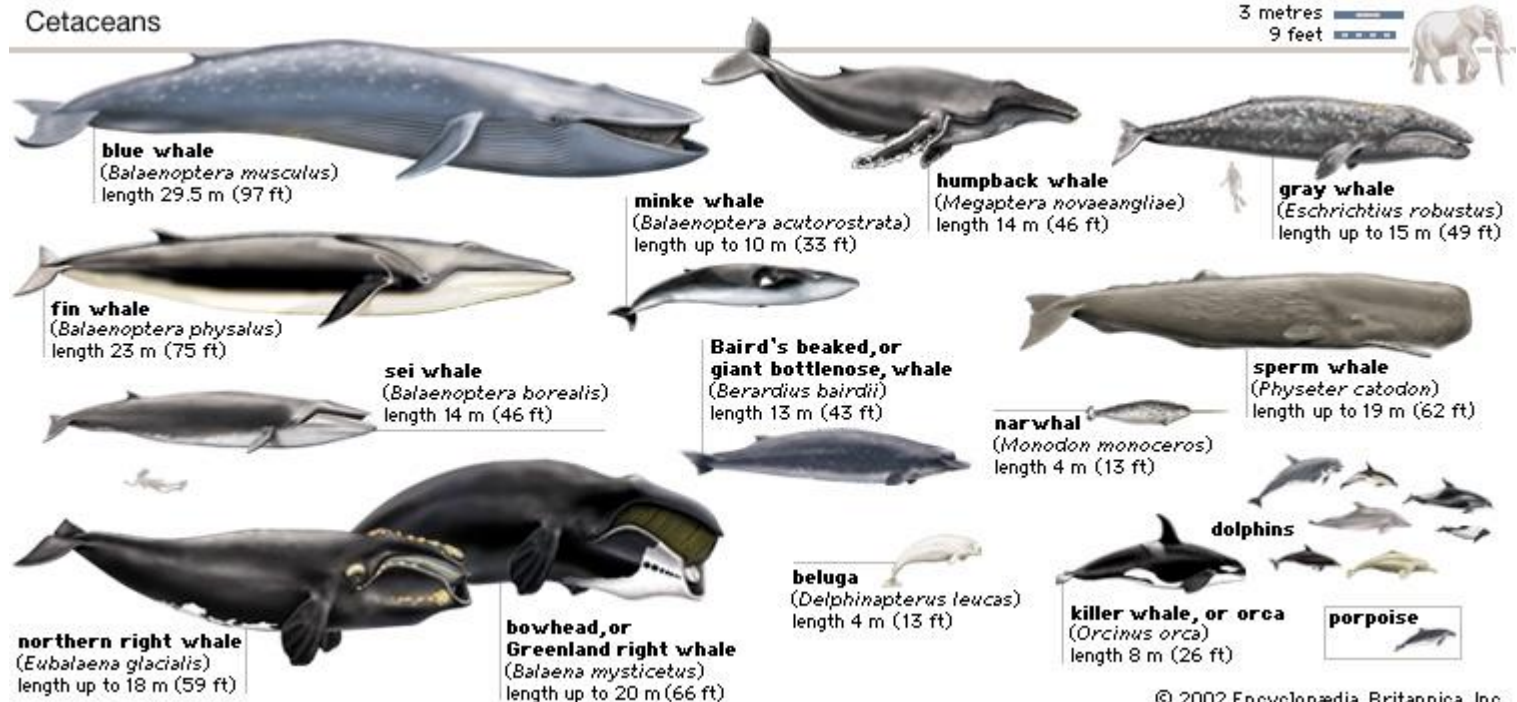

Cetartiodactyla

Cetaceans

Artiodactyla - sudokopytníci

našlapují na 3. a 4. prst, kladnový hlezenní kloub, chybí palec
2. a 5. prst výše - drobná kopýtko, chybí clavicula
omvirorní - úplný chrup, býložravci - chybí horní řezáky
distéma, silný jazyk

Tylopoda - velbloudi

jen 3. a 4. prst, úplný chrup, selenodontní M
velbloud, lama

Suina (Nonruminantia) - nepřezvýkaví

úplný chrup - bunodontní M
prase, štetkoun, pekari, hroch

Ruminantia - prežvýkavci

bez horních řezáků, selenodontní M, složený žaludek
kančil, jelen, daněk, wapiti, srnec, vidloroh, antilopa
pakůň, impala, kamzík, sajga, koza, kozorožec, pižmoň
muflon, ovce, zubr, bývol

Perissodactyla - lichokopytníci (20)

- štíhlé dlouhé končetiny, osa končetiny prochází 3. prstem - mesaxonická končetina
- **I** nahoře i dole - ukusování, lofodontní P a M, jednoduchý žaludek a velké slepé střevo

